

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**AHMED FÂİZ BERZENCÎ'NİN "HAMÎDİYYE FÎ İHTİSÂRİ'S-
SARF VE'N-NAHV BÎ'L-LUGATİ'T-TÜRKİYYE" ADLI
ESERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI VE
METODOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHARREM YENER

İSTANBUL, 2025

**FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ARAP DİLİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EĞİTİMİ PROGRAMI**

**AHMED FÂİZ BERZENCÎ'NİN "HAMÎDİYYE FÎ İHTİSÂRİ'S-
SARF VE'N-NAHV BÎ'L-LUGATİ'T-TÜRKİYYE" ADLI
ESERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI VE
METODOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**MUHARREM YENER
(220551002)**

**Danışman
(Doç. Dr. Asiye Çelenlioğlu)**

İSTANBUL, 2025

16.01.2025

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Arap Dili Eğitimi Anabilim Dalı Arap Dili ve Eğitimi tezli yüksek lisans programı öğrencisi 220541002 numaralı Muharrem YENER'in hazırladığı "Ahmed Fâiz Berzenci'nin "Kitâb-ı Hamîdiyye fi'h-tisârî's-Sarf ve'n-Nahv bi'l-Lugati't-Türkiyye" Adlı Eserinin Türkiye Türkçesine Çevrilmesi ve Metodolojik Açısından İncelenmesi" konulu Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 16.01.2025 tarihinde, saat 10:00'da Üsküdar Yerleşkesi Eğitim Fakültesinde yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne Oy Çokluğu/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının "Ahmed Fâiz Berzenci'nin "Hamîdiyye fi İhtisârî -Sarf ve'n-Nahv Bi'l-Lugati't-Türkiyye Adlı Eserinin Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Metodolojik Açısından İncelenmesi" şeklinde değiştirilmesi uygundur.

Jüri Üyesi	Karar
1 (Danışman) <u>Doç. Dr. Asiye Gelenlioğlu</u>	Kabul
2 <u>Doç. Dr. Hatice Arslan Sözüdoğru</u>	Kabul
3 <u>Dr. Öğr. Üyesi Mariam Tekeli</u>	Kabul
4	
5	
6 (İkinci Danışman)*	
Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.	

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muharrem Yener

TEŞEKKÜR

Öncelikle bu çalışmanın ortaya çıkma süreci boyunca verdiği tüm emeklerden ötürü tez danışmanım Doç. Dr. Asiye Çelenlioğlu'na teşekkür ederim. Osmanlı arşivleri konusunda bilgi birikimini esirgemeyen Mustafa Emin Öz'e; bugüne kadar ilmi anlamda gelişimime katkı sağlayan hocalarıma, manevi destekleriyle her zaman yanımda olan kıymetli eşime ve kızıma şükranlarımı sunarım.

Muharrem Yener

**AHMED FÂİZ BERZENCÎ'NİN "HAMÎDİYYE FÎ İHTİSÂRÎ'S-
SARF VE'N-NAHV BÎ'L-LUGATÎ'T-TÜRKİYYE" ADLI
ESERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI VE
METODOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

Muharrem Yener

ÖZET

Arapça dili, Kur'an ve Sünnet'in dili olması hasebiyle büyük bir önem ve fazilete sahip olmuştur. Arapça dilinin tahrifattan muhafazası önem arz edince dili koruyacak belli başlı kaidelerin oluşturulması gereklilik arz etmiştir. Bundan hareketle Arap dilini kelime ve cümle açısından inceleyen ve belirli kurallardan oluşan sarf ve nahiv ilimleri ortaya çıkmıştır. Asırlar boyunca bu iki ilimle alakalı çeşitli eserler kaleme alınmıştır.

Bu çalışmada, eserleri hakkında az sayıda çalışma bulunan son dönem Osmanlı ulemasından Seyyid Ahmed Fâiz Berzencî'nin, "*Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugatî't-Türkiyye*" adlı eseri, Türkiye Türkçesine aktarılmış ve metodolojik açıdan incelenmiştir. Bu eserin en belirgin özelliği; Ahmed Fâiz Berzencî'nin sarf ve nahiv konularını, kendi döneminde yazılan aynı alandaki diğer eserlere göre daha basit ve anlaşılır bir üslup kullanarak dönemin Türkçesiyle kaleme almasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sarf, Nahiv, İhtisar, Ahmed Fâiz Berzencî, Hamîdiyye

**TRANSLATION INTO TURKISH OF TURKIYE AND
METHODOLOGICAL STUDY OF THE BOOK: "HAMÎDIYYE
FÎ İHTISÂRÎ'S-SARF VE'N-NAHV BÎ'L-LUGATÎ'T-
TÛRKIYYE" BY AHMED FÂİZ BERZENCÎ**

Muharrem Yener

ABSTRACT

The Arabic language holds great significance and virtue as it is the language of the Qur'an and Sunnah. Since it was important to protect the Arabic language from corruption, it was thought that certain rules should be adopted for the language. As a result, the sciences of Sarf and Nahiv emerged, which focused on the study of Arabic language in terms of words and sentences based on certain rules. Various works have been written on these two fields over the centuries.

In this study, the work of Seyyid Ahmed Faiz Barzanji, one of the late Ottoman scholars whose works have not been studied much, named "Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye" was translated into Turkish and examined in terms of its content. A distinctive feature of this work is the author's use of a simpler and more accessible style in presenting the subjects of Sarf and Nahiv, compared to other contemporary works in the same field, employing the Turkish language of his time.

Keywords: Sarf, Nahiv (Arabic Grammar), İkhtisâr, Ahmed Fâiz Barzanji, Hamidiyya.

ÖN SÖZ

Tarihten günümüze İslami İlimlerin ana gayesi, Kur’ân ve Sünnet’in doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamak olmuştur. Kur’ân ve Sünnet’in lisanının Arapça olması, İslamiyet ile Arap dilini ayrılmaz bir bütün haline getirmiştir. Bu sebeple Arap Dili, bir topluma ait olmaktan ziyade İslamiyet’i temsil eden bir dil olmuştur. Bununla beraber İslamiyet’in Arap olmayan toplumlarda hızla yayılması neticesinde Arap dilinin fesahatini yitirmesine sebep olacak tahrîfât oluşmaya başlamıştır. Bu tahrifatın önüne geçmek ve Kur’ân ve Sünnet’in içerdiği incelikleri kavramak için Arapçayı öğrenmek ihtiyaç haline gelmiştir. Bu ihtiyaca binaen belli başlı kâide ve kurallar serdedilmiştir. Bu kaide ve kuralların tümünü ifade eden sarf ve nahiv ilimleri, Arap dilinin muhafazasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Sarf ve nahiv ilmi, kelime köklerini ve türevlerini anlamaya ve kelimenin derin anlamlarını kavramaya yardımcı olmaktadır. Kelimelerin nasıl türetildiğini kavramak, Arapça kelimelerin yanlış telaffuzunun önüne geçebilecek başlıca faktörlerdendir. Kur’ân ve hadis metinlerinin içerdiği incelikleri doğru bir şekilde kavramanın ancak sarf ve nahiv ilimlerini tahsil etmekle mümkün olacağı ifade edilmiştir.

Osmanlı’nın son dönemlerinde, Arap dili eğitimi adına Osmanlı Türkçesiyle sarf ve nahiv ilimlerini ihtiva eden detaylı ve özet dil eğitimi kitapları yayımlanmıştır. Bu kitapların ana gayesi, Osmanlı Türkçesiyle konuşanlara Arapçayı kolay bir şekilde öğretmek olmuştur. Ahmed Fâiz Berzencî’nin kaleme aldığı “*Hamîdiyye fî ihtisâri’s-sarf ve’n-nahv bi’l-lugati’t-Türkiyye*” adlı eser de bu amaca hizmet eden kitaplardandır.

Çalışmaya konu olan eser, sarf ve nahiv konularını muhtasar bir şekilde ele almıştır. Her iki ilimde de başlangıç seviyesi sayılan temel konuları ihtiva etmiştir. Sarf konularını; meşhur klasik sarf eserlerinde bahsedilen otuz beş fiil vezni üzerinden ele alan Ahmed Fâiz Berzencî, her bir fiil veznini görsel şema ve tablolarla

örneklendirerek daha anlaşılır hale getirmiştir. Örneklendirmelerinin genelinde, klasik eserlerde zikredilen alışlagelmiş misallerin dışına çıkmamıştır. Eserin çoğu bölümü sarf ilmi konularına ayrılmıştır. Nahiv ilmi ise eserin son kısmında yer alan ve nahiv ilminin temel konularından biri olan amiller üzerinden ele alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ahmed Fâiz Berzencî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde *Hamîdiyye fî ihtisâri's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* adlı eser Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Çalışmanın daha istifadeli hale gelmesi adına eserde bulunan fiil vezinleri ve kalıpları harekelendirilmiş ve muhtemel karışıklığa yol açacak yerlere şerh düşülmüştür.

Üçüncü bölümde ise eserin muhtevası, dizaynı metodolojisi ele alınmış genel hatlarıyla incelemeye tabi tutulmuştur.

Ocak, 2025

Muharrem Yener

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖN SÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
1. AHMED FÂİZ BERZENCÎ’NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	5
1.1. AHMED FÂİZ BERZENCÎ’NİN HAYATI.....	5
1.2. AHMED FÂİZ BERZENCÎ’NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ	7
1.3. AHMED FÂİZ BERZENCÎ’NİN ESERLERİ	8
1.3.1. Ahmed Fâiz Berzencî’nin Sarf ve Nahiv Alanında Yazdığı Eserler	8
1.3.2. Ahmed Fâiz Berzencî’nin Belâgat Alanında Yazdığı Eserler	9
1.3.3. Ahmed Fâiz Berzencî’nin Akâid ve Kelâm Alanında Yazdığı Eserler	9
1.3.4. Ahmed Fâiz Berzencî’nin Fıkıh Alanında Yazdığı Eserler	11
1.3.5. Ahmed Fâiz Berzencî’nin Diğer Alanlarda Yazdığı Eserler	11
İKİNCİ BÖLÜM	13
2. “HAMÎDİYYE FÎ’H-TİSÂRİ’S-SARF VE’N-NAHV BÎ’L-LUGATİ’T- TÜRKİYYE” ADLI ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI....	13
2.1. KİTABIN İÇ KAPAĞI	14
2.2. MÜELLİFİN ESERLERİNİ GÖSTEREN TABLO	15
2.3. BERZENCE	17
2.4. KİTABIN GİRİŞ BÖLÜMÜ	18
2.5. KİTABIN MUKADDİMESİ	19
2.6. FİİLİN “ASIL HARFLERİ” İTİBÂRİYLE TAKSİMİ	21
2.6.1. Sülâsî Mücerred Vezinlerinin Tasrîfi	22
2.6.2. Rubâî Mücerred Vezninin Tasrîfi	23
2.6.3. Rubâî Mücerred Mülhâkatının Tasrîfi	24
2.6.4. Sülâsî Mezîd Fîhin Birinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfi	25
2.6.5. Sülâsî Mezîd Fîhin İkinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfi	26
2.6.6. Sülâsî Mezîd Fîhin Üçüncü Kısım Vezinlerinin Tasrîfi	27
2.6.7. Rubâî Mezîd Fîhin Birinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfi.....	28
2.6.8. Rubâî Mezîd Fîhin İkinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfi	28
2.6.8.1. “تَدَخَّرَجَ” Bâbına Mülhak Olan Bâblar	29

2.6.8.2. “إِخْرَاجُ” Bâbına Mülhak Olan Bâblar	30
2.6.9. Sülâsî Mezîd Fîh Vezinlerinin Binâsına Dâir	30
2.7 Fİ'İLİN CÜZ-İ MEDLÛLÜ OLAN “ZAMAN” 'İTİBÂRİYLE TAKSÎMİ	34
2.8. FİİLİN “FÂİL” 'İTİBÂRİYLE TAKSÎMİ.....	34
2.9 Fİ'İLİN DİĞER CÜZ-İ MEFHÛMU OLAN “HADES (OLUŞ)”	34
'İTİBÂRİYLE TAKSÎMİ	34
2.10. Fİ'İLİN DİĞER CÜZ-İ MA'NÂSİ OLAN “NİSBET” 'İTİBÂRİYLE	35
TAKSÎMİ	35
2.11. FİİL-İ MÂZÎNİN EMSİLE VE SÎGALARININ BEYÂNİ.....	35
2.11.1. Sahih Sülâsî Mücerred Fiil Emsilesi.....	36
2.11.2 Ma'lum ve Mechûle Elverişli Olan Muzâ'af Fiil Emsilesi.....	37
2.11.3 Ma'lum Vezinde Ecvef Fiil Emsilesi	37
2.11.4 Meçhûl Vezinde Ecvef Fiil Emsilesi	38
2.11.5 Malum Vezinde Nâkıs Fiil Emsilesi.....	39
2.11.6 Meçhûl Vezinde Nâkıs Fiil Emsilesi	40
2.11.7. Rubâî Mücerred Fiil Emsilesi	41
2.11.8 Sülâsî Mezîd Fîh Vezinlerinin İkinci Kısım Üçüncü Bâb Emsilesi	42
2.12. FİİL-İ MUZÂRİ'NİN EMSİLE VE SÎGALARININ BEYÂNİ.....	43
2.12.1. Sahih Sülâsî Mücerred Fiil Emsilesi.....	43
2.12.2. Muzâ'af Sülâsî Mücerred Fiil Emsilesi	44
2.12.3. Ma'lum Vezinde; “Misal Fiil Emsilesi”	45
2.12.4. Meçhûl Vezinde; “Misal Fiil Emsilesi”	46
2.12.5 Ma'lum Vezinde; “Ecvef Fiil Emsilesi”	47
2.12.6 Meçhûl Vezinde; “Ecvef Fiil Emsilesi”	47
2.12.7 Ma'lum Vezinde; “Nakıs-ı Yâî Fiil Emsilesi”	48
2.12.8 Meçhûl Vezinde; “Nakıs-ı Yâî Fiil Emsilesi”	49
2.12.9 Ma'lum Vezinde; “Nakıs-ı Vâvî Fiil Emsilesi”	50
2.12.10 Meçhûl Vezinde; “Nakıs-ı Vâvî Fiil Emsilesi”	50
2.13 FİİL-İ EMRİN BEYÂNİ.....	53
2.14 FİİL-İ NEHYİN BEYÂNİ	56
2.15. İSM-İ FÂİLİN BEYÂNİ.....	57
2.16. İSM-İ MEFÛLUN BEYÂNİ.....	58
2.17. İSM-İ ZAMAN VE İSM-İ MEKÂNIN BEYÂNİ	59
2.18 İSM-İ ÂLETİN BEYÂNİ.....	60
2.19. NAHİV KISMININ BEYÂNINA DAİR.....	60
2.19.1. Semâî Âmilin Kısımları	61
2.19.2. Kıyâsî Âmil-in Kısımları	62
2.19.3. Âmil-i Ma'nevî Nev'ileri.....	63
2.19.4. Merfu' Ma'mûlun Nev'ileri.....	63
2.19.5. Mansûb Ma'mûlun Nev'ileri	64

2.19.6. Mecerûr Ma'mûlun Nev'ileri	65
2.19.7. Meczûm Ma'mûlun Nev'ileri	66
.2.19.8 Ma'mûl bi't-Tebe'iyye'nin Nev'ileri	66
2.20. AMEL VE İ'RÂBIN BEYÂNI	67
.2.20.1 İ'râbın Üç Kısma Ayrılması	69
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	70
3. "HAMÎDİYYE Fİ'H-TİSÂRİ'S-SARF VE'N-NAHV Bİ'L-LUGATİ'T-TÜRKİYYE" ADLI ESERİN METODOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ ...	70
3.1. ESERİN YAZILDIĞI DÖNEM	70
3.2. DİZAYNI VE SİSTEMİ	71
3.2.1. Eserin Ön Sözü	73
3.2.2. Eserin Yazılış Amacı	73
3.3. ESERİN YÖNTEMİ VE MUHTEVASI	73
3.3.1. Eserin <i>el-İzzî Fi't-Tasrîf</i> Kitabı ile Mukayesesi	74
3.3.2. Eserin Mukaddimesindeki Tarifler	76
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA	79
EKLER.....	81

ÇİZELGE LİSTESİ

ÇİZELGE 1 MÜELLİFİN ESERLERİNİ GÖSTEREN TABLO	15
ÇİZELGE 2 SÜLÂSİ FİİLİN MİSÂLİ ÇİZELGE 3 RUBÂİ' FİİLİN MİSÂLİ.....	20
ÇİZELGE 4 SÜLÂSİ MÜCERRED VEZİNLERİNİN TASRÎFİ.....	22
ÇİZELGE 5 RUBÂİ MÜCERRED VEZNİNİN TASRÎFİ.....	23
ÇİZELGE 6 RUBÂİ MÜCERRED MÜLHÂKATININ TASRÎFİ	24
ÇİZELGE 7 SÜLÂSİ MEZÎD FİHİN BİRİNCİ KISIM VEZİNLERİNİN TASRÎFİ	25
ÇİZELGE 8 SÜLÂSİ MEZÎD FİHİN İKİNCİ KISIM VEZİNLERİNİN TASRÎFİ	26
ÇİZELGE 9 SÜLÂSİ MEZÎD FİHİN ÜÇÜNCÜ KISIM VEZİNLERİNİN TASRÎFİ	27
ÇİZELGE 10 RUBÂİ MEZÎD FİHİN BİRİNCİ KISIM VEZİNLERİNİN TASRÎFİ	28
ÇİZELGE 11 RUBÂİ MEZÎD FİHİN İKİNCİ KISIM VEZİNLERİNİN TASRÎFİ	28
ÇİZELGE 12 “تَخْرَجُ” BÂBINA MÜLHAK OLAN BÂBLAR.....	29
ÇİZELGE 13 “اُخْرِجْ” BÂBINA MÜLHAK OLAN BÂBLAR	30
ÇİZELGE 14 SÜLÂSİ MEZÎD FİH VEZİNLERİ.....	31
ÇİZELGE 15 SAHİH SÜLÂSİ MÜCERRED FİİL EMSİLESİ	36
ÇİZELGE 16 MA'LUM VE MECHÛLE ELVERİŞLİ OLAN MUZÂ'AF FİİL EMSİLESİ.....	37
ÇİZELGE 17 MA'LUM VEZİNDE ECVEF FİİL EMSİLESİ.....	37
ÇİZELGE 18 MEÇHÛL VEZİNDE ECVEF FİİL EMSİLESİ	38
ÇİZELGE 19 MALUM VEZİNDE NÂKİS FİİL EMSİLESİ	39
ÇİZELGE 20 MEÇHÛL VEZİNDE NÂKİS FİİL EMSİLESİ	40
ÇİZELGE 21 RUBÂİ MÜCERRED FİİL EMSİLESİ	41
ÇİZELGE 22 SÜLÂSİ MEZÎD FİH VEZİNLERİNİN İKİNCİ KISIM ÜÇÜNCÜ BÂB EMSİLESİ	42
ÇİZELGE 23 SAHİH SÜLÂSİ MÜCERRED FİİL EMSİLESİ	43
ÇİZELGE 24 MUZÂ'AF SÜLÂSİ MÜCERRED FİİL EMSİLESİ.....	44
ÇİZELGE 25 MA'LUM VEZİNDE; “MİSAL FİİL EMSİLESİ”	45
ÇİZELGE 26 MEÇHÛL VEZİNDE; “MİSAL FİİL EMSİLESİ”	46
ÇİZELGE 27 MA'LUM VEZİNDE; “ECVEF FİİL EMSİLESİ”	47
ÇİZELGE 28 MEÇHÛL VEZİNDE; “ECVEF FİİL EMSİLESİ”	47
ÇİZELGE 29 MA'LUM VEZİNDE; “NAKİS-I YÂİ FİİL EMSİLESİ”	48
ÇİZELGE 30 MEÇHÛL VEZİNDE; “NAKİS-I YÂİ FİİL EMSİLESİ”	49
ÇİZELGE 31 MA'LUM VEZİNDE; “NAKİS-I VÂVİ FİİL EMSİLESİ”	50
ÇİZELGE 32 MEÇHÛL VEZİNDE; “NAKİS-I VÂVİ FİİL EMSİLESİ”	50
ÇİZELGE 33 RUBÂİ MÜCERRED MUZÂRİ FİİL EMSİLESİ.....	51
ÇİZELGE 34 ÜÇÜNCÜ KISIMIN BİRİNCİ NEV'İNDEN OLAN BÂBİN EMSİLESİ.....	52
ÇİZELGE 35 FİİL-İ EMİR EMSİLESİ.....	54
ÇİZELGE 36 FİİL-İ NEHİY EMSİLESİ	56
ÇİZELGE 37 İSM-İ FÂİL EMSİLESİ.....	57
ÇİZELGE 38 İSM-İ MEF'ÛL EMSİLESİ.....	58
ÇİZELGE 39 SEMAİ' ÂMİLLER	61

ÇİZELGE 40 KİYÂSÎ ÂMİLLER	62
ÇİZELGE 41 ÂMİL-İ MA'NEVÎ NEV'İLERİ	63
ÇİZELGE 42 MERFU' MA'MÛLUN NEV'İLERİ	63
ÇİZELGE 43 MANSÛB MA'MÛLUN NEV'İLERİ	64
ÇİZELGE 44 MECRÛR MA'MÛLUN NEV'İLERİ	65
ÇİZELGE 45 MECZÛM MA'MÛLUN NEV'İLERİ	66
ÇİZELGE 46 MA'MÛL BÎ'T-TEBE'İYYE'NİN NEV'İLERİ	66
ÇİZELGE 47 TAM HAREKE VE NÂKİS HAREKE İLE OLAN İ'RÂB	67
ÇİZELGE 48 HARFLERİN TAMAMI VE BAZISIYLA OLAN İ'RÂB	67
ÇİZELGE 49 HAREKE/HARFİN HAZFİYLE OLAN İ'RÂB	68
ÇİZELGE 50 İ'RÂBİN ÜÇ KISMA AYRILMASI	69

KISALTMALAR

b.a.	Eserin bütününe atıf
bkz.	Bakınız
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
r.a.	Radıyallahu Anhu
s.a.v	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV.	Türkiye Vakfı Diyaneti
USD.	Ulema Sicil Dosyası

GİRİŞ

Tanzimat dönemiyle beraber Arap dili öğretiminde pek çok farklı yenilikler gündeme gelmiştir. Bu yeniliklerden biri de ana dilde Arapça eğitimi konusu olmuştur. Nitekim bu dönem öncesinde klasik Arapça eğitimi üzerine yoğunlaşan eğitim sistemi, Arapçayı ana dilde öğretmekten ziyade hedef dilde öğretmeyi amaçlamıştır. Ana dilde Arapça eğitimi, dil öğretim yöntemlerine yenilik katmasıyla beraber öğrencilerin rağbet ve şevkini artırmasına dair olumlu izlenimler doğrultusunda ilerlemiştir.

Osmanlı'nın son dönemlerinde, Arap dili eğitimi adına Osmanlı Türkçesiyle sarf¹ ve nahiv² ilimlerini ihtiva eden detaylı ve özet dil eğitimi kitapları yayımlanmıştır. Bu kitapların ana gayesi, Osmanlı Türkçesiyle konuşanlara Arapçayı kolay bir şekilde öğretmek olmuştur. Çalışmaya konu olan Ahmed Fâiz Berzencî'nin kaleme aldığı “Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye” adlı eser de bu amaca hizmet eden ve ana dilde Arapça öğretmeyi hedefleyen eserlerden biridir.

Eserin konu edindiği sarf ve nahiv ilimleri ise Arap dilinde gerçekleşmesi muhtemel olan bozulmaların önüne geçmeyi hedeflemiştir. Nitekim İslamiyet'in Arap olmayan toplumlarda hızla yayılması neticesinde Arap dilinin fesahatini yitirmesine sebep olacak tahrîfât oluşmaya başlamıştır. Bu tahrifatın önüne geçme gayesiyle beraber Kur'ân ve Sünnet'in içerdiği incelikleri kavramak da Arapça öğrenmeyi ihtiyaç haline gelmiştir. Nitekim Kur'ân ve Sünnet'in dili de Arapçadır. Bu ihtiyaca binaen belli başlı kâide ve kurallar serdedilmiştir. Bu kaide ve kuralların tümünü ifade eden sarf ve nahiv ilimleri, Arap dilinin muhafazasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Sarf ve nahiv ilmi, kelime köklerini ve türevlerini anlamaya ve kelimenin derin anlamlarını kavramaya yardımcı olmaktadır. Kelimelerin nasıl türetildiğini kavramak,

¹ Sarf: Arapça gramerinin kelime yapısıyla ilgili daldır. Asıl kabul edilen kelimeyi (masdar veya mâzi) lafız veya anlamla ilgili bir maksat için değişik fiil ve isim vezinlerine dönüştürmektir. Ayrıntılı bilgi için bkz; Hulusi Kılıç, “Sarf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 36, 2009, s. 136-137).

² Nahiv: Arapça gramerinin söz dizimi kuralları ile i'rab bölümünü kapsayan ilimdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Durmuş, “Nahiv”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, 2006, Cilt:32, s.300.

Arapça kelimelerin yanlış telaffuzunun önüne geçebilecek başlıca faktörlerdendir. Kur'ân ve hadis metinlerinin içerdiği incelikleri doğru bir şekilde kavramanın ancak sarf ve nahiv ilimlerini tahsil etmekle mümkün olacağı ifade edilmiştir.

Sarf ve nahiv ilimlerini konu edinen eserlerin ana gayesi, bu ilimlerin en kısa vakitte öğrenilmesi ve mefhumların akılda kalıcılığını sağlamak olmuştur. Bu gayeye binaen sarf ve nahiv eserlerinin uslubu ve metodu dönemin gerektirdiği şartlara uygunluk sağlamaya gayret etmiştir.

Arap Dili öğretiminde kullanılan yöntemlerden hangisinin daha faydalı olacağı konusu göreceli³ olsa da ihtisar, mefhum ve telhis başlıkları adı altında yapılan çalışmaların sarf ve nahiv ilimlerine yeni başlayan öğrenciler için kolaylık sağlayacağı ifade edilmiştir.

Çalışmaya konu olan Ahmed Fâiz Berzencî'nin kaleme aldığı “Hamîdiyye fî ihtisâri's-sarf ve 'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye” adlı eser de sarf ve nahiv konularını muhtasar bir şekilde ele almıştır. Her iki ilimde de başlangıç seviyesi sayılan temel konuları ihtiva etmiştir. Sarf konularını; meşhur klasik sarf eserlerinde bahsedilen otuz beş fiil vezni üzerinden ele alan Ahmed Fâiz Berzencî, her bir fiil veznini görsel şema ve tablolarla örneklendirerek daha anlaşılır hale getirmiştir. Örneklendirmelerinin genelinde, klasik eserlerde zikredilen alışlagelmiş misallerin dışına çıkmamıştır. Eserin çoğu bölümü sarf ilmi konularına ayrılmıştır. Nahiv ilmi ise eserin son kısmında yer alan ve nahiv ilminin temel konularından biri olan amiller üzerinden ele alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Ahmed Fâiz Berzencî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserlerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde *Hamîdiyye fî ihtisâri's-sarf ve 'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* adlı eser Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır. Çalışmanın daha istifadeli hale gelmesi adına eserde bulunan fiil vezinleri ve kalıpları harekelendirilmiş ve muhtemel karışıklığa yol açacak yerlere şerh düşülmüştür.

Üçüncü bölümde ise eserin muhtevası, dizaynı metodolojisi ele alınmış genel hatlarıyla incelemeye tabi tutulmuştur.

³ Yaşar Seracettin Baytar, “Belli Başlı Dil Öğretim Metotları ve Bunların Arap Dili Öğretimi Açısından Eleştirel Değerlendirmesi” **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 20 Sayı: 67, Yaz 2016.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada, sarf ve nahiv ilimlerini özet bir şekilde Osmanlı Türkçesiyle öğreten bir eserin, bir taraftan Türkiye Türkçesine kazandırılması, diğer taraftan da metodolojisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu vesileyle Osmanlı son dönem eğitim materyallerinin, günümüz eğitim materyalleriyle mukayesesi mümkün olacaktır. Ayrıca o dönem başlayan dil öğretiminde yenileşme çabaları sürdürülebilir bir etkinliğe dönüşecektir.

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İslam'ın iki esas kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in dili Arapça'dır. Arapça, kaide ve kuralları çok olan bir dildir. İslam'ın yayılmasını müteakip Arapçaya hâkim olmayan toplumlarca zamanla Kur'an ve Sünnet'e yanlış anlamlar yüklenmiştir. Bunun akabinde âlimler asırlar boyu Arap dili gramerinin kurallarını toplayan çeşitli eserler kaleme almıştır. Kimi eserler üst seviyede yazılmışken kimi eserler toplumdan her ferdin kavrayabilmesi için temel seviyede telif edilmiştir.

Dili iletişim amaçlı öğretme girişimlerinin başladığı dönemde (Berlit Metoduyla⁴ Arapça öğreten kitapta olduğu gibi) grameri amaç halinden araç haline getiren telif eserlerden biri olan *Hamîdiyye fî ihtisâri's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* adlı çalışma hangi gramer kurallarını öncelediği ve hangi usulle öğrettiği önemlidir. Çalışmanın önemi günümüzde üniversitelerde okutulan eğitim setlerinde bulunan gramer açığının muhtasar bir eser olarak doldurması da muhtemeldir.

Bu eser, Arapçayı bilmeyenlere temel seviyede Arap dili grameri eğitimi veren nadir ve mümtaz eserlerden biri olarak sarf ve nahiv külliyyatının bir üyesi olmuştur. Arapçayı bilmeyen Türklerin, temel seviyede de olsa Arap dili eğitimi ihtiyacını karşılamıştır.

Eserin giriş bölümünde, Vezir Muhammed Saîd Paşa'nın, sarf ve nahiv ilimlerine dair yazılan kitap ve risalelerin uzun olması ve talebeleri usandırması sebebiyle Ahmed Faiz Berzencî'den sarf ve nahiv kurallarını güzel bir şekilde

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Gökhan Çetinkaya, "Berlitz (Berliç) Yöntemi ile Yazılmış Bir Farsça Öğretim Kitabı: Berlits-i Fârisî" **Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı:13, Yıl: 2023, s. 1631-1645.

muhtasar hale getirmesini talep ettiği ifade edilmiştir. Bu durum, bu eserin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Buna binaen bu çalışmada ilgili eser, günümüz Türkçesiyle anlaşılması için Osmanlı Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca eserin metodolojisini inceleme adına muhtevası detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

SINIRLILIKLAR

Bu alışmada, Ahmed Fâiz Berzencî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri incelenmiştir. Özellikle de sarf ve nahiv konularını muhtasar bir şekilde ele alan “Hamîdiyye fi ihtisâri’s-sarf ve’n-nahv bi’l-lugati’t-Türkiyye” adlı eseri Türkiye Türkçesine aktarılmış ve metodolojisi incelenmiştir. Ayrıca eserin yazıldığı dönemden bahsedilmiş, aynı dönemde kaleme alınan diğer bazı eserlerle karşılaştırılmıştır.

PROBLEM DURUMU

Arap dilini Osmanlı Türkçesiyle öğreten muhtasar bir eseri incelediğimiz bu çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır:

- 1- Eserin Arap dili eğitimine katkısı nedir?
- 2- Kitabın metodolojisi nedir?
- 3- Bu alanda kaleme alınmış eserlerden farkı nedir?

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AHMED FÂİZ BERZENCÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

1.1. AHMED FÂİZ BERZENCÎ'NİN HAYATI

Ahmed Fâiz Berzencî, Hz. Hüseyin'in (r.a) neslinden gelen Berzencî ailesine mensup olup Şeyh Mahmud Efendi'nin oğludur. (1258/1842) senesinde Musul vilayetinin Süleymaniye sancağına bağlı Gelezerde köyünde dünyaya gelmiştir. Mensup olduğu Berzencî ailesi, Seyyid Ali Hemedânî'nin Berzence köyüne yerleşen iki oğlu Seyyid Musa ve Seyyid İsa'nın soyundan gelip asırlarca ilim ve irfan alanında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Tam adı, Seyyid Ahmed Fâiz b. Seyyid Mahmud b. Seyyid Ahmed b. Seyyid Abdussamed b. Kutbü'l-kebir eş-Şeyh Seyyid Hasan Gelezerdi el-Berzencî el-Kürdi'dir. Anne tarafından Şeyh Ma'rûf Nûdehî'nin torunudur.

Ahmed Fâiz Berzencî, Kur'ân-ı Kerîm ve Farsça eğitimini sıbyan mektebinde⁵ gördükten sonra âli ilimleri Süleymaniye ve Kerkük'te tahsil ederek ilmî icazete sahip olmuştur. (1 Rebîülevvel 1277/17 Eylül 1860)'tan (9 Şaban 1286/14 Kasım 1869) tarihine kadar Süleymaniye'de bulunan Nevтуşîzade Müftü Efendi medresesinde dersiâm hocası olarak vazifelendirilmiştir. Bu sırada (10 Rebîülevvel 1282/3 Ağustos 1865) tarihinde Hikmet mahlaslı Mehmed Ârif adında bir oğlu dünyaya gelmiştir.⁶

(1 Ekim 1285/13 Ekim 1869) tarihinden (30 Mayıs 1289/11 Haziran 1873)'e kadar Merkez, (22 Mart 1290/3 Nisan 1874) tarihinden (23 Ağustos 1292/4 Eylül 1876)'ya kadar köy sancak naipliğinde bulunmuştur. (17 Eylül 1292/29 Eylül 1876)'da 950 Karadağ naipliğini üstlenmiştir. (11 Cemaziyelâhir 1295/12 Haziran 1878)'de İbtida-i Hariç Edirne müderrisliği rütbesi kendisine verilmiştir. Aynı sene 3 Recep'te Mûsile-i Sahn⁷, (12 Muharrem 1297/26 Aralık 1879)'da de İbtida-i Altmışlı

⁵ Sıbyân Mektebi: İslâm ülkelerinde ve özellikle Osmanlılar'da çocuklara temel eğitimin verildiği yerdir. Osmanlılar'da mektep ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Cahit Baltacı, "Mektep", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, 2004, s. 6-7.

⁶ BOA_DH_SAİDd_00071_00105; BOA_SAİDd_00167_00075; USD_1159_02; USD_143_7_1.

⁷ Mûsile-i Sahn: Osmanlı eğitim sisteminde yüksek tahsile hazırlayan ve hareket-i dâhilden sonra gelen Sahn-ı Semân medrese derecesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Nebi Bozkurt, "Medrese", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 2003, s. 323-327.

rütbesine yükselmiştir. Aynı sene 17 Şaban'da (1880) Kûtu'l-amâre naipliğine atanmıştır.

(13 Ocak 1298/25 Ocak 1883) tarihinde sarf ilmine dair “*Cilaü't-Tarf fi İlmi's-Sarf*”, “*Tuhfetü'l-İhvân*”, “*Teshîlât-ı Berzenciye der Avâmil-i Cedveliye*” ve “*Hamîdiye fi 'htisâri's-Sarf ve 'n-Nahv bi 'l-lügati 't-Türkiye*” adlı eserlerini neşretmek için Maârif Nezâreti Celîle'sinden ruhsatname almıştır.

(17 Şaban 1298/15 Temmuz 1881)'de rütbesi Hareket-i Altmışlı'ya⁸ yükseltilmiştir. (7 Şevval 1299/22 Ağustos 1882)'de görevinden istifa etmiştir. (5 Rebûlevvel 1300/14 Ocak 1883)'te rütbesi Mûsile-i Süleymaniye'ye⁹ yükseltilmiştir. Bu esnada 1300 senesinde Süleymaniye kasabasında Ali Sâmi adında bir oğlu dünyaya gelmiştir. Aynı sene Zilkade ayının sonunda (1883)'da Müntefek naipliğiyle görevlendirilmiştir. (20 Temmuz 1302/1 Ağustos 1886) tarihinde Kerbela naipliğine atanmıştır. (13 Ekim 1305/25 Ekim 1889) tarihinde Urfa naipliğine tayin edilmiştir.

(11 Ramazan 1303/13 Haziran 1886)'da İzmir Pâye-i Mücerredî¹⁰ rütbesini kazanmıştır. (1305/1888)'de Dersim, (1 Rebûlevvel 1307/26 Ekim 1889)'da Edirne naipliğine tayin edilmiştir. (11 Muharrem 1309/17 Ağustos 1891)'de Musul ve Bilâd-ı Hamse'den¹¹ Kudüs-ü Şerif pâyesine nail olmuştur. Aynı yıl 11 Şaban'da (1892)'de Kastamonu Merkez naipliğine tayin edilmiş ve (7 Şevval 1311/13 Nisan 1894)'de müddetinin bitmesi sebebiyle bir süre görevsiz kalmıştır. (1 Rebûlâhir 1313/21 Eylül 1895)'te Musul Merkez naipliğiyle vazifelendirilmiştir. (24 Ağustos 1314/5 Eylül 1898)'de Meclis-i Maârif âzalığına tayin edilmiştir. Son görevi Edirne Merkez naipliğidir. Uzun yıllar farklı yerlerde göstermiş olduğu üstün başarılarından dolayı Sultan II. Abdulhamid Han nişane olarak kendisine madalyon takdim etmiştir. Bu madalyon, Süleymaniye'de yaşayan torunu Şeyh Tâlib'in evinde korunmaktadır.

⁸ Hareket-i Altmışlı: Osmanlı medrese sisteminde Sahn-ı Semân ile Süleymaniye arasındaki Altmışlı medreselerin ibtidâ-i altmışlıdan sonraki derecesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Nebi Bozkurt, “Medrese”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 2003, s. 323-327.

⁹ Osmanlı eğitim sisteminde yüksek tahsile hazırlayan Süleymaniye Medresesi'nin ilk derecesidir.

¹⁰ Pâye: Osmanlılar'da özellikle ilmiye mensuplarına verilen rütbedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fahri Unan, “Pâye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 34, 2007, s. 193-194.

¹¹ Bilâd-ı Hamse: Edirne, Bursa, Mısır, Şam, Filibe. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fahri Unan, “Mevleviyet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 29, 2004, s.467-468).

Ahmed Fâiz Efendi üç farklı nisbetle anılmıştır: Berzence köyüne nisbetle el-Berzencî, doğduğu Gelezerde köyüne nisbetle el-Gelezerdî ve memleketinin yer aldığı Şehrizar bölgesine nisbetle eş-Şehrizarî. Ardında dört erkek evlat bırakmıştır. Bunların en büyüğü Seyyid Ârif Hikmet'tir. Diğer evlatları ise Şeyh Reşit, Şeyh Abdülkerim ve Şeyh Ali Sami'dir. (1337/1918) senesinde İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Fatih Câmiî haziresindedir.¹²

1.2. AHMED FÂİZ BERZENCÎ'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ

Ahmed Fâiz Berzencî, Arapça, Türkçe, Farsça, Rusça ve Fransızca dillerini bilen ve bu dillerde yazma ve konuşma maharetine sahip olan bir âlimdir. Farklı alanlarda eser kaleme almış ve bu eserlerde söz konusu dillerdeki becerisini ortaya koymuştur. Fakat günlük konuşmada Kürtçe'yi tercih etmiştir.

Ahmed Fâiz Berzencî, babasının yanında Kur'ân, Tasrif-i Zencani ve bazı Farsça risaleler okumuştur. Bir müddet sonra köyünden ayrılarak Süleymaniye'de tahsiline devam etmiştir. Burada Muhammed Gâlib Efendi'nin yanında Abdülkâhir el-Cürânî'nin *Avâmil*'ini, Teftâzânî'nin Zencânî şerhini, *Molla Câmi*, *Îsâgûcî*, *Fenârî*, *Risâletü'l-Vadiyye*, Mir Rüstem el-Kürdî'nin *el-İstiâre*'si, *Risâletü'l-Hanefiyye*'si, *Hâşiyetü Tehzîbi'l-Mantık*, *Risâletü'l-Vadiyye*, *Şerhu's-Şemsiyye*, *Tehzîbü'l-Kelâm* kitaplarını okumuştur. Aruz ilmini Seyyid Mustafa Berzencî'den tahsil etmiştir. Sonra Süleymaniye müftüsü Molla Ahmed en-Nûdehî'nin yanında *Şerhu'l-hidâye fî'l-Hikme*, Molla Çavmar diye meşhur olan Süleymaniye müftüsü Molla Ahmed el-Pîr Hüsni'nin yanında *el-Mutavvel*'i okumuştur. Tefsir, hadis, fıkıh ve usûlü fıkıh gibi İslâmî ilimleri ise dayısı Şeyh Kâk Ahmed'in yanında tahsil etmiştir.

İlmiyle mümtaz bir konuma sahip olan Ahmed Fâiz Berzencî, çeşitli naiplik görevlerinin yanında dersiâm hocası olmuş ve talebeler yetiştirmiştir. İki öğrencisi

¹² Mehmed Zeki Pakalın, *Sicill-i Osmani Zeyli*, 2. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2009, s. 90; BOA_DH_SAİDd_00071_00105; BOA_SAİDd_00167_00075; USD_1159_02; USD_143_7_1; Abdülkerim Müderris, *Ulemâunâ fî hidmeti'l-ilmi ve'd-din*, Bağdat, Dâru'l Hürriye, 1983, s. 84; Ahmed Faiz Berzencî, *Hamîdiyye Akâidi (Hamîdiyye Der Akâid-i İslâmiyye)*, çev. Zafer Onur, İstanbul, Nida Akademi, 2023, s. 13-17; Gharib Ahmed Mustafa, "Molla Ahmed Fâiz el-Berzencî ve Ârâuhû'l-keîmiyye" *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yüksek Lisans Tezi), Van, 2020.

tespit edilebilmiştir. Bunlar; oğlu Şeyh Ârif Hikmet ile insanlar arasında ilim ve faziletle meşhur olan Muhammed Bâkır Efendi'dir. Ayrıca Ahmed Fâiz Berzencî, Harameyn ve Kudüs-ü Şerif pâyesi kazanarak ilmî rütbesini üst mertebelere taşımıştır.¹³

1.3. AHMED FÂİZ BERZENCÎ'NİN ESERLERİ

Ahmed Fâiz Berzencî, tespit edebildiğimiz kadarıyla farklı dillerde muhtelif ilmî alanlara hitap eden yirmi eser kaleme almıştır. Bu ilmî alanlar sarf, nahiv, tasnîf-i ulûm, fıkıh ve akaiden teşekkül etmektedir. Eserlerinin konulara göre tasnifi şu şekildedir:

1.3.1. Ahmed Fâiz Berzencî'nin Sarf ve Nahiv Alanında Yazdığı Eserler

Ahmed Fâiz Berzencî, sarf ve nahiv alanına dair dört eser kaleme almıştır. Bu eserler şunlardır:

* *Hamîdiyye fî ihtisâri's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye*: Eserin lisanı Osmanlı Türkçesidir. Ahmed Fâiz Berzencî bu eseri, 1303 yılında Kerbela' da bulunduğu süre zarfında kaleme almıştır. Sarf ve Nahiv konularını muhtasar bir şekilde anlatmıştır. Çalışmanın konusu olan bu eser, *Hamîdiyye fî ihtisâri's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* isimli eserin metodolojik açıdan incelenmesi kısmında detaylı olarak ele alınacaktır.

* *Teshîlât-ı Berzenciyye der Avâmil-i Cedveliyye*.

* *Cilâu't-tarf fî ilmi's-sarf*: Kitabın lisanı Arapçadır. Klasik usul kelimelerin asıllarını ve tasrifini konu edinen ve sarf ilmi olarak bilinen bir dil bilgisi kitabıdır.

* *el-Bedru'l-Kâmil fî'htisari't-tasrif ve'l-avâmil*: Eserin lisanı Türkçedir. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini (1300/1883) yılında Süleymaniye'de yazmıştır. Sarf ve Nahiv konularını muhtasar bir şekilde ele almıştır.¹⁴

¹³ USD_143_7_1; Ahmed Faiz Berzencî, **Hamîdiyye Akâidi (Hamîdiyye Der Akâid-i İslâmiyye)**, çev. Zafer Onur, İstanbul, Nida Akademi, 2023, s. 13-17; Gharib Ahmed Mustafa, "Molla Ahmed Fâiz el-Berzencî ve Ârâuhû'l-keîlâmiyye" **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yüksek Lisans Tezi), Van, 2020.

¹⁴ Ahmed Faiz Berzencî, **Hamîdiyye Akâidi (Hamîdiyye Der Akâid-i İslâmiyye)**, çev. Zafer Onur, İstanbul, Nida Akademi, 2023, s. 13-17.

1.3.2. Ahmed Fâiz Berzencî'nin Belâgat Alanında Yazdığı Eserler

Ahmed Fâiz Berzencî, belâgat alanına dair iki eser kaleme almıştır. Bu eserler şunlardır:

* *Tuhfetü'l-ihvân fî Fethi'r-Rahmân*: Bu eser, Süleymaniye'de (1279/1898) senesinde tamamlanmıştır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserde, dedesi Şeyh Ma'rûf Nûdehî'nin kaleme aldığı *Fethu'r-Rahmân* adlı meânî ilmine dair manzum eserini şerh etmiştir. Çok kıymetli bir eser olması sebebiyle bütün müderris ve talebeler için elzem görülmüştür. *Telhîs* ve *Muhtasaru'l-Meânî* adlı eserlerden daha faydalı olduğuna kanaat getirilmiştir. Talebelerin imtihanlarda karşılaştığı sorulara kolaylıkla ezberleyip cevap verebilecekleri bir üslupla yazdığı belirtilmiştir. Basıldığı dönemde ilim talebelerinin kolaylıkla satın alabilmeleri için üç buçuk kuruş gibi cüzî bir fiyata satılmıştır.¹⁵

* *Behcetü'l-bünyân Haşiyetü Tuhfeti'l-ihvân*: Eserin lisanı Arapçadır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini (1311/1891) yılında Kastamonu'da yazmıştır.

1.3.3. Ahmed Fâiz Berzencî'nin Akâid ve Kelâm Alanında Yazdığı Eserler

* *Hulâsatü'l-akâide fî Şerhi Dürreti'l-ferîde*: Eserin lisanı Arapçadır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini, (1278/1861) yılında Süleymaniye'de yazmıştır. Dedesi Şeyh Ma'rûf Nûdehî'nin kaleme aldığı *Dürretü'l-ferîde* isimli eseri şerh etmiştir. Kelâm, Akâid, Fıkıh gibi konuları kapsayan muhtelif ilmî meselelere değinmiştir. Kitabın ilave kısmında ise Hz. Hüseyin'e dayanan nesebi, veladet yeri ve zamanı, ilmî serüveni, telifleri ve üstlenmiş olduğu vazifelerden bahsetmektedir. Eserin 1889 senesinde nesih hattı ile yazılan müellif nüshası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler kütüphanesinde bulunmaktadır.

* *es-Seyfü'l-meslûl fî'l-kat'ı bi-necâti Usûli'r-resûl*: Eserin lisanı Arapçadır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini (1306/1889) yılında Dersim'de yazmıştır. Eserde, Resûlullah'ın (s.a.v) anne ve babasının cennet ehli olduğu görüşünü savunmuştur.

* *Hamîdiyye Der Akâid-i İslâmiyye*: Eserin lisanı Türkçedir. Müellifin en son kaleme aldığı eserdir. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini, Meclis-i Maârif âzası iken yazmıştır.

¹⁵ Vakıf Gazetesi, 20.03.1883.

Mukaddimedede, eseri, Sultan II. Abdülhamid'e ithaf ettiğini belirtmiştir. Kelam ve akâid konularını işlemiştir.

* *Enfesü'l-fevâid fi'l-kelâm ve'l-akâid*: Kitabın lisânı Arapçadır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eseri, Dersim niyâbeti vazifesini üstlendiği sırada telif etmiştir. Dedesi Şeyh Ma'ruf Nûdehî'nin manzum akâid metni *Ferîde*'nin üzerine kaleme almış olduğu iki farklı şerhten biridir.

Bu şerhin metni olan *Ferîde* ise İmam Neseî'nin akaid metnini özetleyen niteliktedir. Kitabın içeriğinde kelam, akaid ve fıkıh gibi farklı konulara değinilmiştir. Ehl-i sünnet'in mahiyeti konusuyla başlayan bu eserin nüshası, 283 varaktan oluşmaktadır. Kitabın sonunda ise (284 – 289'a kadar olan ilave kısım) Hz. Hüseyin'e dayanan nesebi, veladet yeri ve zamanı, ilmî serüveni, telifleri ve üstlenmiş olduğu vazifelerden bahsetmektedir. 1889 senesinde yazılan bu eserin nüshalarından biri, İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır.

* *Hayru'l-eser fi'n-nusûsi'l-vârideti fi Hakkı Âli Seyyidi'l-beşer*: Ahmed Fâiz Berzencî bu eseri, 1306 yılında Dersim niyabetini üstlendiği sırada yazmıştır. Muteber kaynakları kullanarak; Ehl-i Beyt, Sahabe-i Kirâm ve Hz. Muhammed gibi konular hakkında bilgiler vermiştir. Eserin nüshası 57 varaktır. Mukaddimesinde eseri gece gündüz çalışarak 12 günde bitirdiğini belirtmiştir. Eserin ta'lik hattı ile müellif tarafından kaleme alınmış nüshalarından biri, İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde bulunmaktadır.

* *Evdahu'l-beyân fi Vücûbi Itâati's-sultân: Nassu'l-Kur'ân fi Vücûbi Itâati's-sultân* ismiyle de bilinmektedir. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini, 1308 yılında Urfa'da görev yaptığı dönemde kaleme almıştır. Hacmi küçük olan bu eserin lisanı Arapçadır. Saray mütercimlerinden Abdulhamid Hamdi Bâbân tarafından Türkçeye aktarılarak Sultan II. Abdülhamid Han'a takdim edilmiştir. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserinde halife ve sultan kavramlarını ele almıştır. Mukaddimesinde eseri, yaşamış olduğu dönemde cahil insanların yağmalama ve öldürme eylemlerinin önüne geçmek amacıyla kaleme aldığını ifade etmiştir.

* *Ebheli'l-galâid fi Telhîsi Enfesi'l-fevâid*: Ahmed Fâiz Berzencî bu eserinde, dedesi Şeyh Ma'ruf Nûdehî'nin *Ferîde* adlı manzumesini şerhetmiştir. Muhtelif dini konuları

ele aldığı bu eserde, *Enfesü'l-Fevâid fi'l-Kelâm ve'l-Akâid* adlı eserini Arapça olarak hulâsa etmiştir.

* *İrşâdü'l-ibâd ilâ Sahîhi'l-itikâd*: Eserin lisanı Arapçadır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eseri, (1311/1893) senesinde Kastamonu vilayetinde bulunduğu süre zarfında kaleme almıştır.

1.3.4. Ahmed Fâiz Berzencî'nin Fıkıh Alanında Yazdığı Eserler

* *Ravzatü'l-ezhâr fî Şerhi Gâyeti'l-ihtisâr*: Eserin lisanı Farsçadır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini (1277/1860) yılında Süleymaniye'de yazmıştır. Şâfiî fikhını hülâsa bir şekilde ele alan Kâdı Ebû Şücâ'nın kaleme aldığı *et-Takrîb fî'l-Fıkh (Gâyetu'l-ihtisâr)* isimli eserin şerhi olarak yazılmıştır. Günümüze ulaşmış ulaşmadığına dair net bir bilgi bulunmamaktadır.

* *el-Hablü'l-metîn fî Tatbîki'l-kânûni'l-esâsî maa's-şer'i'l-mübîn*: Eserin lisanı Arapçadır. İkinci bölümde, eserin Türkçesi de verilmiştir. Eserin nüshası, İBB kitaplığında mevcuttur.¹⁶

1.3.5. Ahmed Fâiz Berzencî'nin Diğer Alanlarda Yazdığı Eserler

* *Zübdetü'l-'amâl fî Tercemeti Nusûsi'l-âl*: Eserin lisanı Türkçedir. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini (1307/1890) yılında Urfa'da yazmıştır.

* *ed-Dürü'l-manzûm fî İzâhı Ma'stemele Alâ Seb'ati Ulûm*: Eserin lisanı Arapçadır. Ahmed Fâiz Berzencî bu eserini (1308/1891) yılında İstanbul'da yazmıştır.

* *Kitâbu'l-i'kdi'l-leâlî fî mâ Havâ Ta'rîfâtî'l-ulûm ve yukrau alâ isney aşera minvâl*: Kitabın lisanı Arapçadır. Kitabın okuma biçimini ele alan kısım ise mukaddimesinde Türkçe olarak ifade edilmiştir. Küçük hacimli bir eser olup Gubâr-î ta'lik yazım usûlüyle kaleme alınmıştır. *Kenzü'l-lisâni'l-meknûz* isimli eserinde değinmiş olduğu konulara yer vermiştir. Ahmed Fâiz Berzencî farklı bir biçimde ele aldığı bu eseri satranç usûlüyle te'lif etmiştir. Sağdan sola ve yukarıdan aşağı okunduğunda birçok ilmin ta'rîfâtına ve konularına şâmil olduğu görülmektedir. Eseri Türkçe bir kasideyle

¹⁶ İBB Atatürk Kitaplığı Bel_Osm_K.07964 demirbaş numarası ile kayıtlıdır.

tamamlamıştır. 21 Eylül 1895 senesinde tamamlanan eserin tek nüshası İstanbul Kütüphanesinde bulunmaktadır.

* *Kenzü 'l-lisâni 'l-meknûz.*

* *es-Sihru 'l-helâl fî Ta 'rîfâti 'l-ulûm.*¹⁷

¹⁷ Ahmed Faiz Berzencî, **Hamîdiyye Akâidi (Hamîdiyye Der Akâid-i İslâmiyye)**, çev. Zafer Onur, İstanbul, Nida Akademi, 2023, s. 13-17; Mustafa İsmet Uzun, “Ahmed Fâiz Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt 2, 1989, s. 64-65.

İKİNCİ BÖLÜM

2. “HAMÎDİYYE Fİ'H-TİSÂRİ'S-SARF VE'N-NAHV Bİ'L-LUGATİ'T-TÜRKİYYE" ADLI ESERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNE AKTARILMASI

İncelemiş olduğumuz *Kitâb-ı Hamîdiyye fî ihtisâri's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* adlı eser, 1310/1892 senesinde Kastamonu matbaasında basılmıştır.

Eserin matbu nüshasında mukaddimeden önce Ahmed Fâiz Berzencî'nin eserleri hakkında şu bilgilere yer verilmiştir; eserin ismi, ilmî alanı, dili, yazım yeri, yazım tarihi, imtiyaz tarihi, baskı sayısı ve baskı adedi. Sonra Berzence başlığı adı altında, müellifin mensup olduğu Berzencî ailesinden bahsedilmiştir.

Berzencî, mukaddimede bazı terimlerin tanımını yaptıktan sonra “fiilin aslî harfleri itibâriyle taksimi” başlığı adı altında sarf ilmine giriş yapmıştır. Nahiv bölümüne ise “Nahiv Kısımının Beyanına Dair” adlı bir başlıkla başlamıştır.

Bu bölümde Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan bu eser Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Ayrıca eserde yer verilen tablolar eksiksiz bir şekilde zikredilerek daha anlaşılır bir halde istifadeye sunulmuştur. Tablolardaki fiil vezin örnekleri eserin aslında harekesiz iken istifadeyi artırmak için harekeli bir şekilde aktarılmıştır. Yine eserin aslında tablo başlıkları sağdan sola ilerlerken Türkiye Türkçesine soldan sağa doğru yazılarak muhtemel karışıklıkların önüne geçmek amaçlanmıştır.

Metin ve şemalarda anlaşılması zor olan yerlere bazı açıklayıcı dipnotlar eklenmiştir. Metin imla kurallarına uyularak Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Şemaların dizaynı ve içeriği tetkik edilmiş, okuyucu tarafından karıştırılması muhtemel olan bazı yerler anlaşılır hale getirilmiştir.

Eserin aslında da belirtildiği gibi ilk önce kısaca sarf ilmiyle alakalı bölüm Türkiye Türkçesine aktarılmış, ardından nahvin beyanı başlığı adı altında nahiv ilmiyle ilgili olan bölüm ele alınmıştır.

Sarf ve nahiv ilmine dair bazı terim ve kavramlar Türkiye Türkçesine aktarırken literatürde geçtiği şekliyle zikredilmiştir. Böylelikle sarf ve nahiv ilminin klasik terimlerine sadık kalınmıştır.

2.1. KİTABIN İÇ KAPAĞI

Kitâb

Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye

Eser

Hâlâ Kastamonu Vilâyet Celîlesi Nâibi Sâdât-ı Berzenciye'den Mahmûd Efendi Zâde

Ahmed Fâiz

Ma'ârif Nezâreti Celîlesi'nin 544 Numaralı ve 1 Eylül sene 1303 tarihli ruhsatnamesiyle

Kastamonu Vilayeti matba'asında tab' olunmuştur.

Sene 1310

2.2. MÜELLİFİN ESERLERİNİ GÖSTEREN TABLO¹⁸

Çizelge 1

Müellifin Yazmış Olduğu Eserler						
Eser İsmi	İlmî Alan	Yazım Dili	Yazım Tarihi	İmtiyaz Tarihi	Baskı Adedi	Yazım Yeri
<i>Ravzatü'l-ezhâr fî Şerhi Gâyeti'l-ihisâr</i>	Fıkıh	Farsça	1277			Süleymâniye
<i>Hulâsatü'l-akâide fî Şerhi Dürreti'l-feride</i>	Akâid	Arapça	1278			Süleymâniye
<i>Tuhfetü'l-ihvân fî Fethi'r-Rahmân</i>	Me'âni	Arapça	1282	13 Ocak, 1298	1000	Süleymâniye
<i>Teshîlât-ı Berzenciyye der Avâmil-i Cedveliyye</i>	Nahiv	Türkçe	1300	28 Şubat, 1298	1000	İstanbul
<i>El-Bedru'l-kâmil fî 'htisari't-tasrîf ve'l-avâmil</i>	Sarf	Türkçe	1300			İstanbul
<i>Cilâu't-tarf fî ilmi's-sarf</i>	Sarf	Türkçe	1301	6 Ağustos, 1300		Müntefek

¹⁸ Eserin elimizde bulunan taş baskı nüshasında iç kapaktan hemen sonra müellife ait eser bilgilerinin yer aldığı tablo zikredilmiştir. Bu tablonun müellif tarafından mı yoksa matbaa tarafından mı eklendiğine dair net bir bilgi yoktur.

<i>Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye</i>	Nahiv ve Sarf	Türkçe	1303	1 Eylül, 1303	1000	Kerbela
<i>Enfesü'l-fevâid fî'l-kelâm ve'l-akâid</i>	Kelâm ve Akâid	Arapça	1306			Müntefek Kerbela Dersim
<i>es-Seyfü'l-meslûl fî'l-kat'ı bi-necâti Usûli'r-resûl</i>	Peygamberim izin anne ve babası hakkında	Arapça	1306			Dersim
<i>Hayru'l-eser fî'n-nusûsi'l-vârideti fî Medh-i Âli Seyyidi'l-beşer</i>	Ehl-i Beyt Hakkında	Arapça	1306			Dersim
<i>Zübdetü'l-'amal fî Tercemeti Nusûsi'l-âl</i>	Ehl-i Beyt Hakkında	Türkçe	1307			Urfa
<i>Nassu'l-Kur'ân fî Vücûbi İtâati's-sultân</i>	Halîfeye İtaat Hakkında	Arapça	1308			İstanbul
<i>ed-Dürü'l-manzûm fî İzâhı Ma'stemele Alâ Seb'ati Ulûm</i>		Arapça	1309			İstanbul

2.3. BERZENCE

BERZENCE

Berzence, müellifin de mensup olduğu, günümüzde Mûsul Vilâyeti dâhilinde Süleymaniye sancağında bulunan bir köydür. Bu köyü, (hicrî) 656 yılında meşhur kutuplardan İmâm-ı Hümâm Seyyidü’ş-Şüheda Hz. Hüseyin (r.a) efendimizin temiz nesebinden gelen, Nurbahşî tarikatının kurucuları Seyyid İsa ve kardeşi Seyyid Musa -Allah Teâlâ, rahmet yağmurlarını sabah akşam sağanak bir şekilde üzerlerine yağdırsın- kurmuştur.

Seyyid Muhammed Medenî’nin kuddise sırruhu “Fusûl” adlı kitabında Şeyhü'l-İslâm Ebu's-Suud Efendi hazretlerinin -Her şeyin sahibi ve yaratıcısı olan Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun- “Ravzâtü'l-Cenân” adlı eserinden naklettiğine göre köyün meşhur ve mütevatir olan kuruluş hikayesi şöyledir:

“Adı geçen Seyyid İsa ile Seyyid Musa Hicaz’dan dönmekteydiler. Henüz hiçbir yapının bulunmadığı ormanlık bir alan olan bir yere (Berzence’ye) geldiler. Dinlenmek için bir ağacın gölgesinde istirahat çekildiler. Bu esnada Seyyid İsa uyuyakaldı. Rüyasında Peygamber Efendimiz (s.a.v) mübarek eliyle, Seyyid İsa’nın alnını sıvazladı. Ona burada ikamet edeceğini ve ileride burada vefat edeceğini haber verdi. Şu an ki Berzence’de bulunan mescidin yerini mübarek asasıyla çizerek işaret ettiği yere bir mescit inşa etmelerini emretti. Ayrıca işaret ettiği yeri kazmaları neticesinde su çıkacağını tatlı diliyle beyan etti. En sonunda ona başkalarına malum olmayan birtakım sırlar öğretti. Ardından Seyyid İsa uyandı. Rüyasında gördüklerini kardeşi Seyyid Musa’ya anlattı. Peygamber Efendimizin (s.a.v) mübarek eliyle sıvazladığı alnını açınca alnının nurdan parladığı görülüyordu. Bu nurun, insanların gözünü almaması için her zaman sarığını alnına indiriyordu.

Bir müddet sonra birçok ilim ve fazilet ehli etrafında toplandı. İstirahat ettikleri ağaca yakın bir yerde “zenc” denilen kamış ve ağaç dallarından bir yer yaptılar. Köyün nereye inşa edileceği sorulduğu zaman Seyyid İsa ile Seyyid Musa zencin önünde inşa edileceğini buyurdıkları için köye “zencin önünde” manasında “Berzence” denmiştir.

Sonra Resûlullah Efendimiz’in (s.a.v) mübarek asasıyla işaret buyurduğu yerde mescit inşasına başladılar. Mescidin duvarlarını tamamladıkları vakit sütunlardan bir

tanenin kısa geldiğini gördüler. Bunun üzerine bir ucundan Seyyid İsa, diğer ucundan da Seyyid Musa besmele çekerek kısa sütunu çıkarmaya çalıştıkları esnada sütunun her iki taraftan da ikişer arşın uzadığı görüldü.

Zamanla Seyyid İsa ve Seyyid Musa'nın kerametlerinin şöhreti her tarafa yayıldı. İnşa etmiş oldukları mescit günümüze kadar ulaştı. O sütunun uzayan parçaları hâlâ mevcut olup çevre bölgelerden gelen insanlar tarafından ziyaret edilmekte ve bereket umulmaktadır. Seyyid Mûsa ardında evlat bırakmadan ahirete intikal etmesi sebebiyle Berzence nesebi Seyyid İsa'dan günümüze ulaşmıştır. Seyyid İsa hazretleri, Allah'ın bahşetmiş olduğu bir lütufla kutupluk makamına ermiştir. Meşhur rivayete göre Seyyid İsa hazretlerinin on iki evladı olmuştur. Evlatlarının her birinin keramet ehli olduğu ve kabirlerini ziyaret eden kimselerin muratlarına erdiği rivayet olunur.

(Ravzat'ul-Cenân adlı eserden nakil bitti.)

(İlave) Şimdiki Süleymaniye, Şehrizar, Bağdad, Necid ve Medine-i Münevvere'de bulunup Berzence'ye müntesib olan seyyidler, Seyyid İsa hazretlerinin torunlarından ve yedinci göbekte bulunan kutbü'l-ârifîn Baba Resûl-i Ekber kuddise sırruhu hazretlerinde birleşir. Nice mütehassıs âlimler ve ârifler onda yetişmiştir. Kerametleri Hicaz, Irak, Kürdistan ve çevrede bulunan İran beldelerinde şöhret ve tevatür derecesine ulaşmıştır. Allah Teâlâ'nın rahmeti hepsinin üzerine olsun.

2.4. KİTABIN GİRİŞ BÖLÜMÜ

Bismillahirrahmanirrahim.

Hamd, irade ettiği her şey kesin surette gerçekleşen, hiçbir fiilin kullarının fiiline benzemediği, sırf kendi fazlı kereminden insanı mükafatlandıran, varlığıyla hayırları yaratan, yasaklara karşılık cezalandıran Allah'adır (Azze ve Celle). Bütün peygamber ve mahlukattan kat be kat faziletli, beşerî eksikliklerden uzak olan efendimiz, peygamberimiz Hz. Muhammed'e (s.a.v), onun hikmet, feyiz ve fazilet sahibi olan ehl-i beytine ve ashâbına sâlâtü selâm olsun.

(Sonra) Bu hakîr, fakîr, Sâdât-ı Berzenciye'den Ahmed Fâiz pek kusurlu bir kul olarak, hicri 1300 senesinde İstanbul'da bulunduğum sırada hâlâ nezâret-i hâriciyede görevli olan dirayetli ve tedbir sahibi vezir Muhammed Saîd Paşa hazretleriyle resmî ilimlerden konu açtığımız vakit sarf ve nahiv ilimlerine dair yazılan

bunca kitap ve risalelerin uzun olması ve talebeleri usandırması hasebiyle haddime değilken mezkûr sarf ve nahv kurallarını güzel bir şekilde muhtasar hale getirmemi emir buyurmuşlardı.

Bundan önce Kutb'ül-'arîfîn, Gavsü's-salîkîn, mütehasşıs âlimlerin övünç kaynağı, Şeyh'ül-İslâm ve'l-müslimîn, sahib'el-semâhat ve'd-devlet Ahmed Es'ad Efendi Uryânizâde hazretlerinin -Allah onu cennet ve cemaline eriştirsün- lütuf ve merhametiyle üç eserimi neşretmiş olsam da bu ilme yeni başlayanlara daha faydalı olmak için yazmış olduğum risalelere bazı eklemeler yaptım. Bu eserimin, Sultan İkinci Abdülhamid Han'ın -Allah Teâlâ, onun hilafet ve saltanat günlerini kıyamete kadar devam ettirsün- hilafet dönemine denk gelmesi sebebiyle esere, "Hamîdiyye fi ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye" ismini verdim. Allah'tan yardım dilerim. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır.

2.5. KİTABIN MUKADDİMESİ

MUKADDİME

Lügat: Her bir milletin lisânına lügat denilir. Lügat-i Arabî, lügat-i Osmânî ve lügat-i Fârisî lisanları gibi.

İstılâh: Bir toplumun bir kelimeyi lügat manasından başka bir manaya nakletmesine denilir. Mesela (Salât) lügatta duâ manasına gelirken şer'î istilahta namaz manâsına gelmektedir.

Hurûf-ı Hecâ: ا – ب – ت – ث Gibi alfabenin bütün harflerine denilir.

Kelime: Hece harflerinden oluşan sözcüklere denilir. Örneğin (ح م ي د) harflerinden “hamîd”, (ع د ل) harflerinden ise “adl” kelimesi oluşmuştur.

Kelime: İsim, fiil veya harftir.

İsim: Belirli bir zata delalet eden kelimedir. Mesela “hamîd” kelimesi, Sultan Abdülhamid Han'a delalet eder.

Fiil: Bir manaya delalet etmekle beraber bir zamanda gerçekleşen kelimedir. Örneğin (ضرب) 'den bir kişinin geçmiş zamanda vurmuş olduğu anlaşılır.

Zaman: Vakit ma'nâsına gelmektedir. Zaman üç kısımdır: mâzi, hâl ve istikbâl.

Zaman-ı mâzî: Geçmiş zamana denilir. Dün gibi.

Zaman-ı hâl: İçinde bulunduğun vakte denilir. Şimdi gibi.

Zaman-ı istikbâl: Şu anı tamamladıktan sonra gelecek vakte denilir. Yarın gibi.

(فَعَلَ) gibi zaman-ı mâzîye delâlet iden fiile “fi'il-i mâzî”, (يَفْعَلُ) gibi zaman-ı hâl ve istikbâle delâlet edene ise “fi'il-i muzâri” denilir.

(فَعَلَ)nin birinci harfî fâü'l-fi'il, ikinci harfî 'aynü'l-fi'il, üçüncü harfi ise lâmü'l-fi'il diye adlandırılır.

(فَعَّلَ)nin birinci harfine “fâü'l-fi'il”, ikincisine “aynü'l-fi'il”, üçüncüsüne “lâmü'l-fi'il” ve dördüncüsüne ise “lâmü'l-fi'ili's-sânî” denilir.

Ba'zı fiillerin mizanı (vezni) (فَعَلَ- يَفْعَلُ), bazıları da (فَعَّلَ- يُفَعِّلُ) vezinleri üzeredir. Bu vezinlerde gelen her bir fiile mevzun denilir. Aşağıdaki şemalarda gösterildiği gibi;

Çizelge 2

Sülâsî Fiilin Misâli

Mîzân	يَفْعَلُ	فَعَلَ
Mevzûn	يَنْصُرُ	نَصَرَ

Çizelge 3

Rubâî' Fiilin Misâli

Mîzân	يُفَعِّلُ	فَعَّلَ
Mevzûn	يُدْخِرُ	دَخَرَ

Hurûf-ı halk altıdır. (ء ء ع غ ح خ) harflerine harf-ı halk (boğaz harfi) denilir.

Hurûf-ı illet üçtür: Elif, vav, yâ yanî (ا و ي) harflerine harf-ı illet denilir. (فَعَلَ), (فَعَّلَ) ve bu vezinlere karşılık gelen harflere “hurûf-ı asliye” ve bu vezinlere zaid olarak gelen harflere ise hurûf-ı zâide denilir.

Bilinsin ki (تَصْرِيف) lügatta yanî Arapçada değiştirmek demektir. Sarf ıstılahında ise kastedilen manaların gerçekleşmesi için mastarın, vasıtalı veya vasıtasız bir şekilde farklı kalıplara dönüştürülmesidir. Meselâ dad harfinin fethası ve ra harfinin sükûnuyla dövmek manâsında olan mastardır. (Geçmiş zamana dönüştürüldüğü zaman) Bundan filân kişinin, geçmiş zamanda bir kimseyi dövmüş olduğu kastedilir. Mastarı birçok kez tekrar etsen bile mastar kalıbıyla geçmiş zaman manası ifade edilemez.

Eğer maksat fi'il-i mâzî ise üç harfin fethalarıyla (ضَرَبَ) kelimesine

dönüştürülür. Şayet maksat hâl veya istikbâlde dövmek ise fi'il-i muzâri' denilen (يَضْرِبُ) sîgasına dönüştürülür yâhûd kastedilen vurma emri ise (اضْرِبْ) sîgasına, darpden nehy ya'nî menetmek ise (لَا تَضْرِبْ) sîgasına, filân kimse darb edici ise ism-i fâ'il olan (ضَارِبٌ) sîgasına, dövülmüş ise ism-i mef'ûl olan (مَضْرُوبٌ) sîgasına, kastedilen darp zamanı veya mekânı ise mîm harfinin fethası, dad harfinin sükûnu ve ra harfinin kesresiyle (مَضْرِبٌ) sîgasına, maksat darp aleti ise mîm harfinin kesresi, dad harfinin sükûnu ve ra harfinin fethasıyla (مَضْرَبٌ) sîgasına dönüştürülür.

2.6. FİİLİN “ASIL HARFLERİ” İTİBÂRİYLE TAKSİMİ

Fiil yâ sülâsî yâ rubâî'dir. Bundan murâd fiilin üç veya dört harf üzere olmasıdır. Bazen belirli bir amaç için ziyade harf ilave edilir. O vakit fiile sülâsî mezîd fîh veya rubâî' mezîd fîh denilir. Sülâsî mücerred altı, rubâî mücerred bir, rubai mücerredin mülhakları altı, sülâsî mezîd fîh on iki, rubâî' mezîd fîh üç ve rubai mezid fîh mülhakları yedi bâbdır.

Sülâsî mezîd fîh de üç kısımdır. Zira mücerredine yâ bir, yâ iki, yâ üç harf ziyade edilir. Birinci kısmı üç, ikinci kısmı beş, üçüncü kısmı ise dört bâbdır. Rubâî' mezîd fîh'deyse bir veya iki harf ziyade edilir. O da iki kısımdır. Birinci kısım bir, ikinci kısım ise iki bâbdır ve birinci kısmına beş ve ikincinin ikinci babına iki, toplamda yedi bâb mülhakları vardır. Bunlara binâen tasrîf babları otuz beşdir.

Bu bâbların mücerredlerinde, (نَصَرَ) fiili gibi harf-i 'illet olan (vav, yâ, elif), ve taz'îf (şeddeli) denilen harfler ve hemze bulunmadığı takdirde sahîh ve sâlim diye adlandırılır. Bunlardan biri bulunduğu vakit ise gayr-ı sâlim olarak adlandırılır. Buna binaen mu'tell, muzâ'af veya mehmûz fiiller gayr-ı sâlim olarak ismlendirilir.

Aslî harflerden biri veya birkaçı harf-i 'illet olduğu zaman mu'tell fiil, (مَدَّ، زَلَزَلَ) gibi aynı harf tekrarlandığı zaman muzâ'af fiil, (أَدَبَ، سَأَلَ، قَرَأَ) gibi hemze bulunur ise mehmûz fiil diye ismlendirilir.

Mu'tell fiilde harf-ı 'illet, (وَعَدَ) örneğinde olduğu gibi fâül-fi'il diye tabir edilen (فَعَلَ)'nin birinci harfine mukabil ise misal fiil ve mu'tellü'l-fâ isimleriyle, (قَالَ) örneğinde olduğu gibi 'aynü'l-fiil denilen ikinci harfine mukâbil ise ecvef ve mu'tellü'l-'ayn isimleriyle , (غَرَا) örneğinde olduğu gibi lâmü'l-fiil denilen üçüncü harfine mukâbil ise nâkıs ve mu'tellü'l-lâm isimleriyle, (طَوَى) örneğinde olduğu gibi

fâû'l-fiil ile 'aynü'l-fi'il yahut 'aynü'l-fi'il ile lâmü'l-fi'ile mukâbil ise lefif-i makrûn ismiyle, (وَفَى) örneğinde olduğu gibi fâû'l-fi'il ile lâmü'l-fi'ile mukâbil ise lefif-i mefrûk ismiyle tabir edilir.

Tasrîfin zikredilen babları için bir şema oluşturulmuştur. Bu şemada her bâbın sahîh (sâlim) ve gayr-ı sâlim örnekleri zikredilmiştir.

2.6.1. Sülâsî Mücerred Vezinlerinin Tasrîfi¹⁹

Çizelge 4

SÜLÂSİ MÜCERRED	BÂBLAR	Fiil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfi Makrûn	Lefîfi Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	فَعْل يَفْعُل فَعْلًا	نَصَرَ يُنْصِرُ نَصْرًا	سَرَّ يَسُرُّ سُرُورًا	وَجَدَ يَجِدُ وُجُودًا	قَالَ يَقُولُ قَوْلًا	دَعَا يَدْعُو دُعَاءً			أَخَذَ يَأْخُذُ أَخْذًا
	İkinci	فَعْل يَفْعُل فَعْلًا	ضَرَبَ يَضْرِبُ ضَرْبًا	جَدَّ يَجِدُّ جَدًّا	وَعَدَ يَعِدُ وَعْدًا	حَارَ يَحِيرُ حَيْرَةً	شَفَى يَشْفِي شِفَاءً	رَوَى يُرْوِي رَوَايَةً	وَفَى يَفِي وَفَاءً	أَدَبَ يَأْدِبُ أَدْبًا
	Üçüncü	فَعْل يَفْعُل فَعْلًا	مَنَعَ يَمْنَعُ مَنْعًا		وَضَعَ يَضَعُ وَضْعًا		رَعَى يَرَعَى رَعْيًا			قَرَأَ يَقْرَأُ قِرَاءَةً

¹⁹ Eserin aslında tablo sağdan sola doğru ilerlerken muhtemel karışıklığın önüne geçme gayesiyle Türkiye Türkçesine soldan sağa doğru aktarılmıştır.

	Dördüncü	فَعَلَ يَفْعَلُ فَعْلًا	عَلِمَ يَعْلَمُ عِلْمًا	عَضَّ يَعَضُّ عَضًّا	وَجَلَ يَجِلُّ وَجَلًّا	هَابَ يَهَابُ هَيْبَةً	بَقِيَ ²⁰ يَبْقَى بَقَاءً	هُوَ ²¹ يَهُوَى هُوياً	وَجَى ²² يُوجَى وَجياً	أَرَجَ يَآرِجُ أَرْجاً
	Beşinci	فَعَلَ يَفْعَلُ فَعْلًا	حَسَنَ يَحْسُنُ حُسْنًا	حَبَّ يَحْبُبُ حُبًّا	وَسَمَ يُوسِمُ وَسْمًا	سَوَدَ يَسْوَدُ سوداً	سَرَوَ يَسْرُو سرواً			أَسَلَ يَأْسُلُ أَسلاً
	Altıncı	فَعَلَ يَفْعَلُ فَعْلًا	حَسِبَ يَحْسِبُ حسباً		وَرَثَ يَرِثُ ورثاً				وَلَى ²³ يَلَى ولاء	

2.6.2. Rubâî Mücerred Vezninin Tasrîfî

Çizelge 5

RUBÂÎ MÜCERRED	BÂBLAR	Fiil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfî Makrûn	Lefîfî Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	فَعَّلَ يُفَعِّلُ فَعَّلَالَةً	دَخَرَ يُدْخِرُ دَخْرَجَةً	زَلَزَلَ يُزَلِّزُ زَلْزَلَةً	وَسَّوَسَ يُوسِّسُ وَسْوَسةً					حَبَطَ يُحْبِطُ حَبْطَةً

²⁰ Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

²¹ Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

²² Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

²³ Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

2.6.3. Rubâî Mücerred Mülhâkatının Tasrîfi²⁴

Çizelge 6

RUBÂÎ MÜCERREDİN MÜLHÂKATI	BÂBLAR	Fiil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfî Makrûn	Lefîfî Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	فَعْلَ يُفْعِلُ فَعْلَةٌ	كَوْثَرَ يُكْوِثِرُ كَوْثَرَةٌ							
	İkinci	فَعِّلَ يُفْعِّلُ فَعِّلَةٌ	بَيَّعَرَ يُبَيِّعِرُ بَيَّعَرَةٌ							
	Üçüncü	فَعُولَ يُفْعُولُ فَعُولَةٌ	دَهَوَرَ يُدْهَوِرُ دَهْوَرَةٌ							
	Dördüncü	فَعَّيَلَ يُفْعَّيِلُ فَعَّيْلَةٌ	جَرَّيَلَ يُجَرَّيِلُ جَرَّيْلَةٌ							
	Beşinci	فَعَّلَلَ يُفْعَّلِّلُ فَعَّلَلَةٌ	جَلَّبَبَ يُجَلَّبِبُ جَلَّبَبَةٌ							

²⁴ Örneği bulunmamasına rağmen tabloda yer alan boş kısımlar, eserin kendisinde tablonun bu şekilde olmasından kaynaklanmaktadır.

	Altıncı	فَعْلَى ²⁵ يُفْعَلِي	سَلَقَى ²⁶ يُسَلَقِي							
--	---------	------------------------------------	------------------------------------	--	--	--	--	--	--	--

2.6.4. Sülâsî Mezîd Fîhin Birinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfi

Çizelge 7

SÜLÂSÎ MEZÎD FÎHİN BİRİNCİ KISMI	BÂBLAR	Fiil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfi Makrûn	Lefîfi Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	أَفْعَلْ يُفْعَلُ إِفْعَالًا	أَكْرَمَ يُكْرَمُ إِكْرَامًا	أَمَدَّ يُمَدُّ إِمْدَادًا	أَيَّقَنَ يُوقِنُ إِيقَانًا	أَلَانَ يُلِينُ إِلَانَةً	أَعْطَى يُعْطِي إِعْطَاءً	أَحْيَى يُحْيِي إِحْيَاءً	أَوَّلَى يُؤَلِّي إِلَاءً	أَمَنَ يُؤْمِنُ إِيمَانًا
	İkinci	فَعَّلَ يُفْعَلُ تَفْعِيلًا	فَرَّخَ يُفَرِّخُ تَفْرِيجًا	حَبَّبَ يُحَبِّبُ تَحْبِيْبًا	وَرَّمَ يُورِّمُ تَوْرِيمًا	صَوَّرَ يُصَوِّرُ تَصْوِيرًا	سَمَّى ²⁷ يُسَمِّي تَسْمِيَةً	حَيَّا يُحْيِي تَحْيَةً	وَلَّى يُؤَلِّي تَوَلَّى	أَدَّبَ يُأَدِّبُ تَأْدِيبًا
	Üçüncü	فَاعَلَ يُفَاعِلُ مُفَاعَلَةً	قَاتَلَ يُقَاتِلُ مُقَاتَلَةً	مَادَّ يُمَادُّ مُمَادَّةً	وَاَجَهَ يُوَاجِهُ مُوَاجَهَةً	جَاوَبَ يُجَاوِبُ مُجَاوَبَةً	حَابَى يُحَابِي مُحَابَاةً	سَاوَى ²⁸ يُسَاوِي مُسَاوَاةً	وَالَى ²⁹ يُؤَالِي مُؤَالَاةً	فَاجَأَ يُفَاجِئُ مُفَاجَأَةً

²⁵ Müellif bu veznin masdarını ve örneğini zikretmemiştir. Masdar vezni: سَلَقِيَّةُ: فَعْلِيَّةٌ

²⁶ Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

²⁷ Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

²⁸ Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

²⁹ Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

2.6.5. Sülâsî Mezîd Fîhin İkinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfî

Çizelge 8

SÜLÂSÎ MEZÎD FÎHİN İKİNCİ KISMI	BÂBLAR	Fiil Vezinle ri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfî Makrûn	Lefîfî Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	تَفَعَّلَ يَتَفَعَّلُ تَفَعَّلَا	تَكَسَّرَ يَتَكَسَّرُ تَكَسَّرَا	تَمَدَّدَ يَتَمَدَّدُ تَمَدَّدَا	تَوَجَّهَ يَتَوَجَّهُ تَوَجَّهَا	تَقَوَّلَ يَتَقَوَّلُ تَقَوَّلَا	تَمَطَّيَ يَتَمَطِّي تَمَطَّيَا	تَقَوَّى يَتَقَوَّى تَقَوَّيَا	تَوَلَّى يَتَوَلَّى تَوَلَّيَا	تَأَمَّلَ يَتَأَمَّلُ تَأَمَّلَا
	İkinci	تَفَاعَلَ يَتَفَاعَلُ تَفَاعَلَا	تَبَاعَدَ يَتَبَاعَدُ تَبَاعَدَا	تَحَابَّ يَتَحَابُّ تَحَابَّبَا	تَوَاهَبَ يَتَوَاهَبُ تَوَاهَبَا	تَجَاوَبَ يَتَجَاوَبُ تَجَاوَبَا	تَمَاطَى يَتَمَاطَى تَمَاطَيَا	تَسَاوَى يَتَسَاوَى تَسَاوَيَا	تَوَارَى يَتَوَارَى تَوَارَيَا	تَوَاطَأَ يَتَوَاطَأُ تَوَاطَأَا
	Üçüncü	اِنْفَعَلَ يَنْفَعَلُ اِنْفَعَلَا	اِنْقَطَعَ يَنْقُطِعُ اِنْقَطَعَا	اِنْصَبَّ يَنْصَبُّ اِنْصَبَّبَا		اِنْجَابَ يَنْجَابُ اِنْجَابَا	اِنْقَضَى يَنْقُضِي ³⁰ اِنْقِضَاءَ	اِنْزَوَى يَنْزَوِي اِنْزَوَاءَ		اِنْكَفَأَ يَنْكَفَأُ اِنْكَفَأَا
	Dördüncü	اِفْتَعَلَ يَفْتَعِلُ اِفْتَعَلَا	اِجْتَمَعَ يَجْتَمِعُ اِجْتَمَعَا	اِعْتَدَّ يَعْتَدُّ اِعْتَدَّدَا	اِئْسَرَ يَتَسِرُّ اِئْسَرَا	اِخْتَارَ يَخْتَارُ اِخْتَيَارَا	اِجْتَبَى يَجْتَبِي ³¹ اِجْتِبَاءَ	اِحتَوَى يَحْتَوِي ³² اِحْتِوَاءَ	اِتَّقَى يَتَّقِي ³³ اِتَّقَاءَ	اِتَّكَأَ يَتَّكِأُ اِتَّكَأَا

³⁰ (يَنْقُضِي) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

³¹ (يَجْتَبِي) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

³² (يَحْتَوِي) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

³³ (يَتَّقِي) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

	Beşinci	إِفْعَلَّ يَفْعَلُّ إِفْعَلَّالَا	إِخْمَرَّ يَخْمَرُّ إِخْمَرَّارَا				إِعْوَرَّ يَعْوَرُّ إِعْوَرَّارَا	إِرْعَوَى يِرْعَوَى ³⁴ إِرْعَوَاءَ		

2.6.6. Sülâsî Mezîd Fihîn Üçüncü Kısım Vezinlerinin Tasrîfî

Çizelge 9

SÜLÂSÎ MEZÎD FİHİN ÜÇÜNCÜ KISIMI	BÂBLAR	Fiil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfî Makrûn	Lefîfî Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	اِسْتَفْعَلَّ يَسْتَفْعَلُّ اِسْتَفْعَلَّالَا	اِسْتَخْرَجَ يَسْتَخْرِجُ اِسْتَخْرَجَا	اِسْتَحَبَّ يَسْتَحِبُّ اِسْتَحَبَّابَا	اِسْتَوْجَبَ يَسْتَوْجِبُ اِسْتِجَابَا	اِسْتَجَابَ يَسْتَجَابُ اِسْتِجَابَةً	اِسْتَحْلَى يَسْتَحْلَى ³⁵ اِسْتِحْلَاءَ	اِسْتَحْيَى يَسْتَحْيِي اِسْتِحْيَاءَ	اِسْتَوَلَى يَسْتَوَلِي ³⁶ اِسْتِیْلَاءَ	اِسْتَهْزَأَ يَسْتَهْزِأُ اِسْتِهْزَاءَ
	İkinci	اِفْعَالَّ يَفْعَالُّ اِفْعِیْلَالَا	اِخْمَارَّ يَخْمَارُّ اِخْمِیْرَارَا					اِخْوَاوَى يَخْوَاوَى ³⁷ اِخْوِیْوَاءَ		
	Üçüncü	اِفْعَوَّلَ يَفْعَوُّلُ اِفْعَوَّالَا	اِجْلَوَّدَ يَجْلَوِّدُ اِجْلَوَّادَا							

³⁴ (یِرْعَوَى) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ی) olarak zikretmiştir.

³⁵ (يَسْتَحْلَى) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ی) olarak zikretmiştir.

³⁶ (يَسْتَوَلِي) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ی) olarak zikretmiştir.

³⁷ (يَخْوَاوَى) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ی) olarak zikretmiştir.

	Dördüncü	أَفْعَوْ عَلْ يَفْعَوْ عَلْ أَفْعِيْعَالَا	إِعْشَوْ شَبْ يَعْشَوْ شَبْ إِعْشِيْشَابَا				إِعْرَوْ رِي يَعْرَوْ رِي ³⁸ إِعْرَوْ رَاءَ			
--	----------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

2.6.7. Rubâî Mezîd Fîhin Birinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfi

Çizelge 10

RUBÂÎ MEZÎD FÎHİN BİRİNCİ KISMI	BÂBLAR	Fîil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfi Makrûn	Lefîfi Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	تَفَعَّلَ يَتَفَعَّلُ تَفَعَّلَا	تَدَحَّرَجَ يَتَدَحَّرَجُ تَدَحَّرَجَا	تَرَلَزَلْ يَتَرَلَزُلْ تَرَلَزَلَا	تَوَسَّوسَ يَتَوَسَّوسُ تَوَسَّوسَا					تَلَا يَتَلَا تَلَا

2.6.8. Rubâî Mezîd Fîhin İkinci Kısım Vezinlerinin Tasrîfi

Çizelge 11

RUBÂÎ MEZÎD FÎHİN İKİNCİ KISMI	BÂBLAR	Fîil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfi Makrûn	Lefîfi Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	إِفْعَنْلَ يَفْعَنْلُ إِفْعَنْلَا	إِخْرَنْجَمَ يَخْرَنْجُمُ إِخْرَنْجَامَا							إِخْبَنْطَا يَخْبَنْطَا إِخْبَنْطَاءَا

³⁸ (يَعْرَوْ رِي) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

	İkinci	إِفْعَلَّ يُفْعَلُّ إِفْعَلَّ لَا	إِفْشَعَرَّ يُفْشَعَرُّ إِفْشَعَرَّ ارَا							إِطْمَأَنَّ يُطْمَأْنِنُ إِطْمِئْنَا
--	--------	---	--	--	--	--	--	--	--	--

2.6.8.1. “تَنْخَرَجُ” Bâbına Mülhak Olan Bâblar

Çizelge 12

BÂBU تَنْخَرَجُ NİN BEŞ MÜLHAKÂTI	BÂBLAR	Fiil Vezinleri	Sahih	Mudâ'af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfî Makrûn	Lefîfî Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	تَفَعَّلَ يَتَفَعَّلُ تَفَعَّلَا	تَمَعَّدَ يَتَمَعَّدُ تَمَعَّدَا							
	İkinci	تَفَوَّعَلَ يَتَفَوَّعَلُ تَفَوَّعَلَا	تَجَوَّرَبَ يَتَجَوَّرَبُ تَجَوَّرَبَا							
	Üçüncü	تَفَيَّعَلَ يَتَفَيَّعَلُ تَفَيَّعَلَا	تَشَّيَّطَنَ يَتَشَّيَّطَنُ تَشَّيَّطْنَا							
	Dördüncü	تَفَعَّوَلَ يَتَفَعَّوَلُ تَفَعَّوَلَا	تَرَّهَوَّكَ يَتَرَّهَوَّكُ تَرَّهَوَّكَا							

	Beşinci	تَفَعَّلَى يَتَفَعَّلَى تَفَعَّلِيَا	تَسَلَّقَى يَتَسَلَّقَى تَسَلَّقِيَا							
--	---------	--	--	--	--	--	--	--	--	--

2.6.8.2. “اِحْرَنْجَمَ” Bâbına Mülhak Olan Bâblar

Çizelge 13

BÂBU اِحْرَنْجَمَ ، NİN İKİ MÜLHAKÂTI	BÂBLAR		Sahih	Mudâ‘af	Misal	Ecvef	Nakıs	Lefîfî Makrûn	Lefîfî Mefrûk	Mehmûz
	Birinci	اِفْعَنْلَلْ يَفْعَنْلَلُ اِفْعَنْلَلَا	اِفْعَنْسَسْ يَفْعَنْسَسُ اِفْعَنْسَسَا							
	İkinci	اِفْعَنْلَى يَفْعَنْلِي اِفْعَنْلَاءَ	اِعْرَنْدَى يَعْرَنْدَى ³⁹ اِعْرَنْدَاءَ							

2.6.9. Sülâsî Mezîd Fîh Vezinlerinin Binâsına Dâir

MÜHİMME (Önemli Bir Konu)

Beyan edildiği üzere mücerred fiillerin malum sîgalarına belli bir amaçtan dolayı zâid harf ilave edildiği takdirde zikredilen bablar mezidün fih'lere nakl olunur.

Belirli bir amaçtan kastedilen şey, mücerred fiili mezid fiile nakleden birtakım mana ve maksatlardır. Aşağıdaki şemada her bâbın bir veya birden fazla olan manâları örnekleriyle beraber zikredilmiştir:

³⁹ (يَعْرَنْدَى) Müellif eserinde yâ (ي) harfini noktasız (ى) olarak zikretmiştir.

2.6.9.1 Sülâsî Mezîd Fîh Vezinleri

Çizelge 14

إِفْعَالٌ	Ta'diye (edilgen fiili etken yapma) أَجْلَسْتُهُ Onu oturttum.	Ta'riz (sunma, arzetme) أَبْعَثُهُ Onu satışa sundum.	Sayrûre (bir halden bir hale geçme) أَعَدَّ الْبُعِيرُ Deve, bezeli oldu.	Bir vasıf üzerine bulmak أَحْمَدُهُ Onu övülmüş vasfıyla buldum.	Selb/İzâle أَشْكَيْتُهُ Onun şikâyetin i giderdim.	فَعَلَ veznindeki mana قُلْتُهٗ أَقْلْتُهٗ ⁴⁰	Ziyade manası أَشْغَلْتُهُ Onu çokça meşgul ettim.	Fiil-i lâzım manası كَبَّهٗ فَأَكْبَّ عَرَضَهُ فَأَعْرَضَ
تَفْعِيلٌ	Eylemdeki çokluğu ifade eder جَوَلْتُ وَطَوَّفْتُ Çokça gezdim ve çokça tavaf ettim.	Fâildeki çokluğu ifade eder مَوْنَتْ الْإِبِلُ Çok sayıda deve öldü.	Mef'ûlde çokluğu ifade eder. غَلَقْتُ الْأَبْوَابَ Çok sayıda kapı kapattım.	Ta'diye فَرَّخْتُهُ Onu sevindirdim	Mef'ûlü, fiilin aslına nisbet eder. فَسَقَّيْتُهُ Onu fâsıklard an saydım.	Selb (Gidermek) جَلَدْتُ الْبُعِيرَ Devenin derisini yüzdüm.	Ziyade manası زَلَّتهٗ وزيلته	
مُفَاعَلَةٌ	فَعَلَ vezni gibi çokluk ifade eder. ضَاعَفْتُهُ وَضَعَفْتُهُ	أَفْعَلَ vezni ile aynı manayı ifade eder. عَافَاكَ اللَّهُ وَأَعْفَاكَ	فَعَلَ vezni ile aynı manayı ifade eder دَافَعَ وَدَفَعَ سَافَرَ وَسَفَرَ					

⁴⁰ Tabloda örneklendirmeleri bulunmayan vezinler, eserin aslında bu şekilde olması sebebiyle (Müellif herhangi bir örnek getirmemiştir.) herhangi bir emsile zikredilmemiştir.

تَفَعَّلَ	فَعَلَ vezninin mutâvaatını ifade eder. كَسَرْتُهُ فَتَكْسَرُ	Tekellüfe girmeyi ifade eder. تَحَلَّمْ	Edinmek manası ifade eder تَوَسَّدْتُ الْحَجَرَ Taşı yastık edindim.	Terk etmek تَهَجَّدَ Uykuyu terk etti	Fiilin kademe kademe gerçekleş tiğini ifade eder. تَجَرَّعْتُهُ Onu yudum yudum içtim.	Büyükleme manasına gelir. تَكَبَّرَ Büyük olmayı talep etti (Büyüklendi).		
تَفَاعَلَ	Müşâreke (Ortaklaşma) manası تَشَارَكَ	Tekellüfe girme manası تَجَاهَلَ Kendini câhil göstermeye çalıştı.	فَاعَلَ vezni manasına gelir. تَوَانَيْتُ	فَاعَلَ vezninin mutâvaat manasını ifade eder. بَاعَدْتُهُ فَتَبَاعَدَ				
إِنْفَعَلَ	فَعَلَ vezninin mutâvaatını ifade eder كَسَرْتُهُ فَأَتَكْسَرُ	أَفْعَلَ vezninin mutavaatını ifade eder أَفْسَقْتُهُ فَأَنْفَسِقَ						
إِفْتَعَلَ	فَعَلَ Vezninin mutavaat manasını ifade eder جَمَعْتُهُ فَأَجْتَمَعَ	“Edinmek” manasını ifade eder إِخْتَبَرَ Ekmek yaptı.	Mübalâğa manası ifade eder اِكْتَسَبَ Çok kazandı.	فَعَلَ Vezni manasını ifade eder جَذَبَ وَاجْتَذَبَ	تَفَاعَلَ manasını ifade eder اِخْتَصَمُوا			

اِفْعَالٌ	Mübalağa manası ifade eder اِحْمَرَّ							
اِسْتِفْعَالٌ	Talep etmek manasına gelir. اِسْتَنْطَقْتُه Ondan konuşmasını talep ettim.	Tahavvül (Dönüşüm) اِسْتَحْجَرَ الطِّينُ Çamur taşlaştı.	فَعَلْ vezni manasını ifade eder. قَرَّ وَاسْتَفَرَّ					
اِفْعِيَالٌ	Ziyade Mübâlağa manası ifade eder اِحْمَارٌ							
اِفْعُوْعَلٌ	Mübâlağa manası ifade eder اِعْشَوْ شَبَّ							

تَفَعَّلَ	vezninin mutâvaatını ifade eder	تَذَخَّرَجَ						
إِفْعَلَالٌ	فَعَّلَ Vezninin mutavaat manasını ifade eder	حَرَجَمُهُ فَاخْرَجَمَ						

2.7. FİİLİN CÜZ-İ MEDLÛLÜ OLAN “ZAMAN” 'İTİBÂRİYLE TAKSÎMİ

Fiil gerek sülâsî mücerred ve rubâî' mücerred olsun, gerek sülâsî mezîd fih ve rubâî' mezîd fih olsun; mâzî veya muzârî' olur. Zikrettiğimiz bablarda فَعَّلَ ve فَعَّلَ ve أَفْعَلَ ve تَفَعَّلَ ve اسْتَفْعَلَ ve تَفَعَّلَ gibi geçmiş zamana delâlet eden fiillere fiil-i mâzî, يُفَعِّلُ ve يَفْعَلُ ve يَفْعَلُ ve يَسْتَفْعِلُ ve يَفْعَلُ gibi hâl ve istikbâl zamana delâlet eden fiillere de fiil-i muzârî denilir.

2.8. FİİLİN “FÂİL” 'İTİBÂRİYLE TAKSÎMİ

Fiil-i mâzî ve fiil-i muzârî; gâib, muhâtab veya mütekellim için kullanılır. Gâib ve muhâtab; müfred, tesniye veyâ cemi olabilir. Cemiden iki veya ikiden fazlası kastedilir. Mütekellimde ise fiil ya sadece mütekellimin nefsine veya başkasıyla beraber olduğu halde mütekellime isnâd edilir. Mütekellim yalnız ise “mütekellim vâhid”, başkası onunla birliktelik etmiş ise “mütekellim mea'-l'gayr” denilir.

2.9. FİİLİN DİĞER CÜZ-İ MEFHÛMU OLAN “HADES (OLUŞ)” 'İTİBÂRİYLE TAKSÎMİ

Fi'il mutlak sûrette müteaddi veya lazîmî olur. Muteaddî fiile mucâviz ve vâkî', lazîmî fiile ise gayri mutea'ddî, gayri mucaviz ve gayri vâkî' denilir. Müteaddi fiil

fâ'ilinden mef'ûlüne geçmekten, lâzimî fiil ise failinden mefulüne geçmemekten ibarettir. Mesela ضَرَبَ زَيْدٌ بَكْرًا kelamındaki fi'ilin eseri (Vurma), fâ'il olan Zeyd'den mef'ûl olan Bekr'e sirayet etmiştir.

حَسُنَ زَيْدٌ kelamındaki fiilin eseri (Güzel olma) ise fail olan Zeyd'e lazım olup herhangi bir kimseye sirayet etmemiştir.

2.10. FİİLİN DİĞER CÜZ-İ MA'NÂSİ OLAN “NİSBET” İTİBÂRIYLA TAKSİMİ

Fiil-i müteaddî fâ'iline nisbet edildiği zaman fi'il-i ma'lûm ve binâ-i fâ'il, fâ'ili zikredilmeyip mef'ûle isnâd edildiğinde ise mechûl ve binâ-i mef'ûl denilir.

2.11. FİİL-İ MÂZÎNİN EMSİLE VE SİĞALARININ BEYÂNI

Sülâsî mücerredin geçmiş zaman ma'lûm sîgasının birinci, ikinci ve üçüncü baplarında, fâü'l-fi'il ile 'aynü'l-fi'il fethalanır. Dördüncü ve altıncı bâbda ise fâü'l-fi'il fethalanır, 'aynü'l-fi'il ise kesrelenir. Beşinci babda ise fâü'l-fi'il fethalanır, 'aynü'l-fi'il ise zammelenir.

Lâmü'l-fi'il fethalı olunca müfred, fâü'l-fi'il ile 'aynü'l-fi'il sîgalarının korunmasıyla beraber sonlarına bir elif eklenince tesniye, vav harfi eklenmesiyle cem'i müzekker gâib olur.

Fiilin sonuna tâ-i sâkine eklenmesiyle müfred müennes, tâ-i meftûha ile elif eklenmesiyle tesniye müennes, nûn-u meftûha-i muhaffefenin eklenmesiyle cem-i müennes-i gâibe olur.

Fiilin sonuna tâ-i meftûha eklenmesiyle müfred muhatap, tâ-i mazmûme, mim ve elif eklenmesiyle tesniye muhatap, yalnız tâ-i mazmûme ve mim-i sâkinenin eklenmesiyle ise cem-i müzekker muhâtab olur.

Fiilin sonuna tâ-i meksûre eklenmesiyle müfred müennes muhatap, tâ-i mazmûme, mim ve elif eklenmesiyle tesniye müennes muhatap, tâ-i mazmûme ve nûn-ı müşeddedenin eklenmesiyle cem'i müennes muhâtab olur.

Fiilin sonuna tâ-i mazmûme eklenmesiyle mütekellim vâhid, nun ve elifin eklenmesiyle ise mütekellim mea'l-gayr olur.

Aşağıdaki şemada örnekleri zikredilmiştir.

2.11.1. Sahih Sülâsî Mücerred Fiil Emsilesi

SAHÎH SÜLÂSÎ MÜCERREDİN EMSİLESİ

Çizelge 15

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	نَصَرَ	نَصَرَا	نَصَرُوا
Müennes Gâibe	نَصَرَتْ	نَصَرَتَا	نَصَرْنَ
Müzekker Muhâtab	نَصَرْتَ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتُمْ
Müennes Muhâtaba	نَصَرْتِ	نَصَرْتُمَا	نَصَرْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	نَصَرْتُ		
Mütekellim Ma'algayr	نَصَرْنَا		

Zikredilen babların meçhul sîgadan olan örnekleri, ma'lûm sîgalarda gösterildiği gibidir. Birbirlerini ayıran özellik ise meçhul sîgada ilk harfin zammeli, sondan bir önceki harfin ise kesreli olmasıdır.

Aşağıdaki şemada bulunan misaller hem malum hem de meçhul sîgalara elverişli olmasıyla kıyas mümkün olacağından dolayı sahîh sülâsî mücerredin diğer bâbları zikredilmemiştir.

Muzâ'af fiil, sahîh fiil gibi ma'lûm sîgasında fâu'l-fi'ilin fethası, meçhul sîgasında ise fâü'l-fi'ilin zammesiyle gerçekleşir. Ancak iki aynı harfin toplanması sebebiyle cem'i müennes 'gâibe sîgasında iki aynı harfin birbirine idgâmı gerçekleşir, cemi müennes gâibeden mütekellim mea'l-gayr sîgasına kadar ise idgam yapmadan getirmek icap eder.

2.11.2. Ma'lum ve Mechûle Elverişli Olan Muzâ'af Fiil Emsilesi

MUZÂ'AF FİİLİN MA'LUM VE MECHÛL SÎGALARINA UYGUN ÖRNEKLERİ⁴¹

Çizelge 16

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	مَدَّ	مَدَّا	مَدُّوا
Müennes Gâib	مَدَّتْ	مَدَّتَا	مَدَدْنَ
Müzekker Muhâtab	مَدَدْتَ	مَدَدْتُمَا	مَدَدْتُمْ
Müennes Muhâtab	مَدَدْتِ	مَدَدْتُمَا	مَدَدْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	مَدَدْتُ		
Mütekellim Ma'al-gayr	مَدَدْنَا		

Şemadaki mâzi muzâaf fiiller; farklılık olmaksızın mâzî sahîh fiiller gibi olduğundan dolayı bu şemayla yetinilmiştir. Fakat ecvefin sahîh ile arasında fark olduğu için ecvefin misalleri aşağıdaki şemalarda ayrıca zikredilmiştir.

2.11.3. Ma'lum Vezinde Ecvef Fiil Emsilesi

ECVEF MA'LÛM FİİL EMSİLESİ

Çizelge 17

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'

⁴¹ Muzâ'af fiilin ma'lum ve mechûl sîgalarına elverişli örnekler olması sebebiyle harekelendirme yapılmamıştır.

Müzekker Gâib	بَاعَ	بَاعَا	بَاعُوا
Müennes Gâibe	بَاعَتْ	بَاعَتَا	بِعْنَ
Müzekker Muhâtab	يُعْتِ	يُعْتَمَا	يُعْتُمُ
Müennes Muhâtaba	يُعْتِ	يُعْتَمَا	يُعْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	يُعْتِ		
Mütekellim Ma'algayr	يُعْنَا		

Bu fi'ilin aslı (يَبِيعُ)'dir. Yâ harfi, harekeli olmasından dolayı elif'e kalb edilmiştir. Cem'-i müennes gâibe sîgasından son sîgaya kadar eklenilen zamirler, sondan bir önceki harflerin sâkin olmalarını gerektirmiştir. Bu nedenle elif ile iltikâû's-sâkineyn gerçekleştiği için mezkûr elif hazfedilmiştir.⁴² Hazfedilen elifin aslının yâ harfi olduğunu göstermek için fâû'l-fi'il kesreli olmuştur. Şâyet elif, vav'dan kalbedilmiş ise hazf esnasında fi'ilin fâû'l-fiili zammelenir.

2.11.4. Meçhûl Vezinde Ecvef Fiil Emsilesi

ECVEF FİİLİN MECHÛL EMSİLESİ

Çizelge 18

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يَبِيعُ	يَبِيعَا	يَبِيعُوا

⁴² Fillerin hazf ve kalb işlemleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Sa'deddin Teftâzânî, **Tedricü'l-edânî**, Hâşimi Yayınevi, 2015.

Müennes Gâibe	بِيعَتْ	بِيعَتْ	بِيعَتْ
Müzekker Muhâtab	بِيعَتْ	بِيعْتُمَا	بِيعْتُمْ
Müennes Muhâtaba	بِيعَتْ	بِيعْتُمَا	بِيعْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	بِيعْتُ		
Mütekellim Ma'algayr	بِيعْنَا		

Ecvef fiilin meçhul sîgası, cem-i müennes gâibeye kadar fâü'l-fiilin kesresi ve elifin yâ'yı sâkineye kalbi ile oluşur. Cemi müennes gaibeden son sîgaya kadar ise önceden de beyan edildiği gibi mezkûr yâ'nın hazfı, ecvef-i yâî'de fâü'l-fiilin kesresi ve ecvef-i vâvî'de ise fa'ul-fiilin zammesi ile gerçekleşir.

Nakıs fiilin malum sîgasında; cemi müzekker gaib, müennes gaibe, müfred ve tesniye vezinlerinde harf-ı illet hazfedilir. Cemi müennes-i gaipten mütekellim mea'l-gayr'a kadar olan sîgalarda ise hazfe giden harf-ı illet tekrar iade olur.

Nakıs fiilin meçhul sîgasında ise fâü'l-fiilin zammesi ve aynü'l-fiilin kesresi ile harf-ı illet sabit kalır, cemi müzekker gaip sîgasında ise fâ'ul ile aynül-fiil zammelenip harf-i illet hazfe gider.

Aşağıdaki iki şemada örnekleri (meçhul ve malum nakıs fiil sîgaları) zikredilmiştir.

2.11.5. Malum Vezinde Nâkıs Fiil Emsilesi

NÂKIS FİİLİN MA'LÛM EMSİLESİ

Çizelge 19

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'

Müzekker Gâib	رَمَى	رَمَيَا	رَمَوْا
Müennes Gâibe	رَمَتْ	رَمَتَا	رَمَيْنَ
Müzekker Muhâtab	رَمَيْتَ	رَمَيْتُمَا	رَمَيْتُمْ
Müennes Muhâtaba	رَمَيْتِ	رَمَيْتُمَا	رَمَيْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	رَمَيْتُ		
Mütekellim Ma'algayr	رَمَيْنَا		

2.11.6. Meçhûl Vezinde Nâkıs Fiil Emsilesi

NÂKIS FİİL MECHÛL EMSİLESİ

Çizelge 20

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	رُمِيَ	رُمِيَا	رُمُوا
Müennes Gâibe	رُمَتْ	رُمَتَا	رُمَيْنَ
Müzekker Muhâtab	رُمَيْتَ	رُمَيْتُمَا	رُمَيْتُمْ
Müennes Muhâtaba	رُمَيْتِ	رُمَيْتُمَا	رُمَيْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	رُمَيْتُ		

Mütekellim Ma'algayr	رُمَيْنَا		
-----------------------------	-----------	--	--

Bilindiği üzere lefif-i makrûn ile lefif-i mefrûkun, ma'lûm ve meçhûl sîgaları tıpkı nâkıs fiil gibidir. Mehmûz fiil ise herhangi bir fark olmaksızın sahih fiil gibi olduğu için sahih fiilin şemasıyla yetinilmiştir.

Rubâî' mücerred ve mülhakları, rubâî' mezîd fih'in birinci kısmı ve mülhakları, sülâsî mezîd fih'in birinci kısmının nevileri ile ikinci kısmının ikinci nevi'ne kadar olan fiillerin mâzîleri tıpkı sülâsî mücerred gibidir; ma'lûm sîgalarının fâû'l-fiili ve sondan bir önceki harfleri fethalı olur, meçhul sîgalarının ise fâû'l-fiili zammeli, sondan bir önceki harfi ise kesreli olur.

Sülâsî mezîd fih'in ikinci kısmının üçüncü nev'inden üçüncü kısmın sonuna kadar olan fiillerin ve rubai mezid fih'in ikinci kısmının ikinci nev 'i ile birinci nev'in mülhaklarının ma'lûm sîgalarında, ilk harf kesreli, sondan bir önceki harf ise fethalı olur, meçhul sîgalarında da ilk harf zammeli, sondan bir önceki harf kesreli olur.

2.11.7. Rubâî Mücerred Fiil Emsilesi

Çizelge 21

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	دَخَرَجَ	دَخَرَجَا	دَخَرَجُوا
Müennes Gâibe	دَخَرَجَتْ	دَخَرَجَتَا	دَخَرَجْنَ
Müzekker Muhâtab	دَخَرَجْتَ	دَخَرَجْتُمَا	دَخَرَجْتُمْ
Müennes Muhâtaba	دَخَرَجْتِ	دَخَرَجْتُمَا	دَخَرَجْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	دَخَرَجْتُ		

Mütekellim Ma'algayr	دَحْرَجْنَا		

Önceden de beyân edildiği üzere rubâî' mücerredle mülhakları, rubâî' mezîd fih'in birinci kısmıyla mülhakları, sülâsî mezîd fih'in birinci kısmının nevileriyle ikinci kısmının nev'ine kadar olan babların mâzî, ma'lûm ve mechûl sîgaları aynı tertip vezin olduğundan dolayı rubâî' mücerred örnekleriyle yetinilmiştir.

2.11.8. Sülâsî Mezîd Fih Vezinlerinin İkinci Kısım Üçüncü Bâb Emsilesi SÜLÂSÎ MEZÎD FİHİN İKİNCİ KISMININ ÜÇÜNCÜ NEV'İNDEN EMSİLE

Çizelge 22

MÂZÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	انْقَطَعَ	انْقَطَعَا	انْقَطَعُوا
Müennes Gâibe	انْقَطَعَتْ	انْقَطَعَتَا	انْقَطَعْنَ
Müzekker Muhâtab	انْقَطَعْتَ	انْقَطَعْتُمَا	انْقَطَعْتُمْ
Müennes Muhâtaba	انْقَطَعْتِ	انْقَطَعْتُمَا	انْقَطَعْتُنَّ
Mütekellim Vâhid	انْقَطَعْتُ		
Mütekellim Ma'algayr	انْقَطَعْنَا		

Önceden de ifade edildiği üzere sülâsî mezîd fih'in ikinci kısmının iki nev'iyle;

birinci nev'inin mülhaklarının mâzî, ma'lûm ve meçhul sîgaları bu bâba kıyas edildiğinden ayrıca örnekleri zikredilmedi.

2.12. FİİL-İ MUZÂRİ'NİN EMSİLE VE SÎGALARININ BEYÂNI

Muzâri fiil; başında zevâid-i erbaa' denilen (ي, ت, ا, ن) harflerinden birisi bulunan fiildir. Gâib müzekker, müfred, tesniye, cem'î ve cem'i müennes sîgalarının başına (ي) harfi eklenir.

Gaib müfred müennes, tesniye müennes, muhatab müfred, müzekker ve müennes, tesniye, cemi sîgalarının başına ise (ت) harfi eklenir.

Mütekellim vâhid olan sîganın başına (أ) harfi, mütekellim mea'l-gayr olan sîganın başına ise (ن) harfi eklenir.

Muzâri gaib müzekker, müennes ve muhâtab müzekker müfred sîgalarında lâmu'l-fi'il zammeli olur. Muhâtab müfred müennes sîgalarında ise lâmu'l-fiil kesreli olmakla birlikte yâ-i sâkine ve nûn-ı muhaffefe-i meftûha eklenir.

Muzâri gâib müzekker, müennes ve muhatab tesniye sîgalarının sonuna; elif ve nûn-ı meksûre eklenir. Müzekker, gâib ve muhâtab cem'i sîgalarının sonuna ise vâv ve nûn-ı meftûhâ-i muhaffefe eklenir.

Muzâri cem'i müennes gâib ve muhâtab sîgalarının sonuna; nûn-ı meftûha-i muhaffefe eklenir. Mütekellim vahid sîgasının başına hemze harfi, mütekellim mea'l-gayr sîgasının başına ise nûn harfi eklenir.

2.12.1. Sahih Sülâsî Mücerred Fiil Emsilesi

SAHİH SÜLÂSÎ MÜCERREDİN EMSİLESİ

Çizelge 23

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يَنْصُرُ	يَنْصُرَانِ	يَنْصُرُونَ
Müennes Gâibe	تَنْصُرُ	تَنْصُرَانِ	يَنْصُرْنَ

Müzekker Muhâtab	تَنْصُرُ	تَنْصُرَانِ	تَنْصُرُونَ
Müennes Muhâtaba	تَنْصُرِينَ	تَنْصُرَانِ	تَنْصُرْنَ
Mütekellim Vâhid	أَنْصُرُ		
Mütekellim Ma'algayr	نَنْصُرُ		

Özetleyecek olursak sülâsî mücerredin fi'il-i muzârî çekiminde ma'lûm ve meçhul sîgaları yukarıda ta'rîf edildiği üzere zikredilen alametlerle olur. Ancak ma'lûm sîgasında, harf-i muzârî fethalanırken meçhûl sîgasında harf-i muzârî zammelenip sondan bir önceki harf fethalanır. Muzâ'afın ma'lûm sîgasında ise sahîh fiil de olduğu gibi harf-i muzârî' fethalanır, meçhul sîgasında ise harf-i muzârî zammelenip sondan bir önceki harf fethalanır. Her iki halette (malum ve meçhul) de müennesin cem'i gâib ve muhâtab sîgaları hariç muzaaf harfleri idğâm edilir. Cem'i gâib ve muhâtab sîgalarında ise muzaaf harfleri idğâm edilmeden bırakılır.

2.12.2. Muzâ'af Sülâsî Mücerred Fiil Emsilesi

Çizelge 24

MUZÂRÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يَمْدُ	يَمْدَانِ	يَمْدُونَ
Müennes Gâibe	تَمْدُ	تَمْدَانِ	يَمْدُنَّ
Müzekker Muhâtab	تَمْدُ	تَمْدَانِ	تَمْدُونَ
Müennes Muhâtaba	تَمْدِينَ	تَمْدَانِ	تَمْدُنَّ

Mütekellim Vâhid	أَمَدٌ		
Mütekellim Ma'algayr	نَمَدٌ		

Misal fiilin mâzîsi, sahîh fiilin mâzisi ile aynı olduğu için misal fiilin mâzi emsileleri ayrıca zikredilmedi. Ancak misal fiilin muzârisinde aşağıdaki şemada görüldüğü üzere birtakım farklılıklar bulunduğundan misal fiilin muzârî örneklerini zikretme ihtiyacı duyuldu. Şöyle ki, ma'lûm sîgasında fâü'l-fi'il olan harf-ı illet, bütün sîgalardan hazfedilir, meçhul sîgasında ise hazfe götürülen harf-ı illet bütün meçhul sîgalarda geri döndürülür.

2.12.3. Ma'lum Vezinde; “Misal Fiil Emsilesi”

MİSÂLDEN MA'LÛM EMSİLESİ

Çizelge 25

MUZÂRÎ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يَعْدُ	يَعْدَانِ	يَعْدُونَ
Müennes Gâibe	تَعْدُ	تَعْدَانِ	يَعْدْنَ
Müzekker Muhâtab	تَعْدُ	تَعْدَانِ	تَعْدُونَ
Müennes Muhâtaba	تَعْدِينَ	تَعْدَانِ	تَعْدْنَ
Mütekellim Vâhid	أَعِدْ		

Mütekellim Ma'algayr	نَعْدُ		
-----------------------------	--------	--	--

2.12.4. Meçhûl Vezinde; “Misal Fiil Emsilesi”

MİSÂLDEN MECHÛL EMSİLESİ

Çizelge 26

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يُوعَدُ	يُوعَدَانِ	يُوعَدُونَ
Müennes Gâibe	تُوعَدُ	تُوعَدَانِ	يُوعَدْنَ
Müzekker Muhâtab	تُوعَدُ	تُوعَدَانِ	تُوعَدُونَ
Müennes Muhâtaba	تُوعَدِينَ	تُوعَدَانِ	تُوعَدْنَ
Mütekellim Vâhid	أُوْعَدُ		
Mütekellim Ma'algayr	نُوعَدُ		

Ecvef fiilin ma'lûm ve meçhul sîgalarında harf-ı illet sabit kalır. Ancak cem'i müennes gâibe ve muhâtabda harf-ı illet hazfolur. Mechûl sîgasında hazf olmayan harf-ı illet elif harfine kalb olur. Harf-ı illeti hazfedilen fiillerde ma'lûm sîganın fâü'l-fiili meksûr, meçhul sîganın fâü'l-fiili ise fethalıdır.

2.12.5. Ma'lum Vezinde; "Ecvef Fiil Emsilesi"

ECVEFİN MA'LÛM EMSİLESİ

Çizelge 27

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يَبِيعُ	يَبِيعَانِ	يَبِيعُونَ
Müennes Gâibe	تَبِيعُ	تَبِيعَانِ	يَبِيعْنَ
Müzekker Muhâtab	تَبِيعُ	تَبِيعَانِ	تَبِيعُونَ
Müennes Muhâtaba	تَبِيعِينَ	تَبِيعَانِ	تَبِيعْنَ
Mütekellim Vâhid	أَبِيعُ		
Mütekellim Ma'algayr	نَبِيعُ		

2.12.6. Meçhûl Vezinde; "Ecvef Fiil Emsilesi"

ECVEFİN MECHÛL EMSİLESİ

Çizelge 28

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يُبَاغُ	يُبَاغَانِ	يُبَاغُونَ
Müennes Gâibe	تُبَاغُ	تُبَاغَانِ	يُبَاغْنَ

Müzekker Muhâtab	تُبَاغ	تُبَاعَان	تُبَاعُونَ
Müennes Muhâtaba	تُبَاعِينَ	تُبَاعَانِ	تُبْعَنَ
Mütekellim Vâhid	أُبَاغ		
Mütekellim Ma'algayr	تُبَاغ		

Nâkıs fiilin gâib ve muhatab cem'i müzekker ve muhâtab müfred müennes sîgalarında ma'lûm veya mechûl olsun farketmeksizin harf-ı illet hazfedilir. Müfred muhatab ve cem'î muhatab arasındaki fark ise karîne ile bilinir.

2.12.7. Ma'lum Vezinde; “Nakıs-ı Yâî Fiil Emsilesi”

NAKIS-I YÂÎ'NİN MA'LÛM EMSİLESİ

Çizelge 29

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يُرْمِي	يُرْمِيَانِ	يُرْمُونَ
Müennes Gâib	تُرْمِي	تُرْمِيَانِ	يُرْمِينَ
Müzekker Muhâtab	تُرْمِي	تُرْمِيَانِ	تُرْمُونَ
Müennes Muhâtab	تُرْمِينَ	تُرْمِيَانِ	تُرْمِينَ
Mütekellim Vâhid	أُرْمِي		
Mütekellim Ma'algayr	نُرْمِي		

2.12.8. Meçhûl Vezinde; “Nakıs-ı Yâî Fiil Emsilesi”

NAKIS-I YÂÎ’NİN MECHÛL EMSİLESİ

Çizelge 30

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM’
Müzekker Gâib	يُرْمَى	يُرْمَيَان	يُرْمَوْنَ
Müennes Gâib	تُرْمَى	تُرْمَيَان	تُرْمَيْنَ
Müzekker Muhâtab	تُرْمَى	تُرْمَيَان	تُرْمَوْنَ
Müennes Muhâtab	تُرْمَيْنَ	تُرْمَيَان	تُرْمَيْنَ
Mütekellim Vâhid	أُرْمَى		
Mütekellim Ma’algayr	نُرْمَى		

Nâkıs-ı yâî’nin meçhul vezinde; müfred müzekker gâib ve muhâtab, müfred müennes gâib, mütekellim vâhid ve mea'l-gayr sîgalarında; yâ’ harfi harekelenip sondan bir önceki harf de fethalı olduğundan elif harfine dönüşür. Bu elif harfinin aslının yâ harfi olduğuna işaret etmek için ise elif harfi ya (ى) harfi şekliyle yazılır.

Nâkıs-ı vâvî’nin meçhul vezinde; müfred müzekker gâib ve muhâtab, müfred müennes gâib, mütekellim vâhid ve mea'l-gayr sîgalarında vav harfi harekelenip sondaki bir önceki harf de fethalı olduğu için elife dönüşür. Nâkıs-ı yâî ile aralarında fark olduğunu göstermek için elif (ل) şeklinde yazılır.

2.12.9. Ma'lum Vezinde; “Nakis-ı Vâvî Fiil Emsilesi”

NAKIS-I VÂVÎ'NİN MA'LÛM EMSİLESİ

Çizelge 31

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يَعْزُو	يَعْزَوَان	يَعْزَوْنَ
Müennes Gâibe	تَعْزُو	تَعْزَوَان	يَعْزَوْنَ
Müzekker Muhâtab	تَعْزُو	تَعْزَوَان	تَعْزَوْنَ
Müennes Muhâtaba	تَعْزُوَيْنَ	تَعْزَوَانِ	تَعْزَوْنَ
Mütekellim Vâhid	أَعْزُو		
Mütekellim Ma'algayr	نَعْزُو		

2.12.10. Meçhûl Vezinde; “Nakis-ı Vâvî Fiil Emsilesi”

NAKIS-I VÂVÎ'NİN MECHÛL EMSİLESİ

Çizelge 32

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يُعْزَى	يُعْزَوَان	يُعْزَوْنَ
Müennes Gâibe	تُعْزَى	تُعْزَوَان	يُعْزَوْنَ

Müzekker Muhâtab	تُعْزَى	تُعْزَوَان	تُعْزَوْنَ
Müennes Muhâtaba	تُعْزَوِينَ	تُعْزَوَان	تُعْزَوْنَ
Mütekellim Vâhid	أُعْزَى		
Mütekellim Ma'algayr	تُعْزَى		

Bilinsin ki, ne vakit vav, dördüncü sırada gelir, sonndan bir önceki harfin harekesi zamme olmazsa yâ'ya kalbedilir. Buna binaen müzekker ve müennesin gâib ve hâzırının tesniyeleri, müennes gâib ve muhâtabın bütün sîgalarında nâkıs-ı vâvî'nin meçhul vezninde vav yâ'ya dönüştürülür. Müfred ile cem'-i müennes gâibin arasındaki fark ise karîneyle anlaşılır.

Lefif-i makrûn ve lefif-i mefrûkun ma'lûm ve mechûllerinin 'ilâlleri nâkıs gibi olduğundan dolayı yâî'leri nâkıs-ı yâî'ye, vavîleri ise nakıs-ı vâvî'ye kıyas edilir. Bu nedenle örneklerle yetinilip ayrıca farklı örnekler zikredilmedi.

Rubâî' mücerredle mülhakları, sülâsi mezîd fihin birinci kısmının muzâri bablarının ma'lûm ve meçhul sîgaları, muzâraat harfinin zammesiyle gelir. Bununla beraber ma'lûm sîgasında, sonndan bir önceki harfin kesreli olur. Meçhul sîgasında ise sonndan bir önceki harfin fethalanır. Diğer bablar دَخَرَ babına kıyas edilebildiğinden dolayı sadece bu babla (örneklerle) yetinilmiştir.

Çizelge 33

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يُدْخَرُ	يُدْخَرَان	يُدْخَرُونَ
Müennes Gâibe	تُدْخَرُ	تُدْخَرَان	يُدْخَرْنَ

Müzekker Muhâtab	تُدَخِّرُ	تُدَخِّرَانِ	تُدَخِّرُونَ
Müennes Muhâtaba	تُدَخِّرِينَ	تُدَخِّرَانِ	تُدَخِّرْنَ
Mütekellim Vâhid	أُدَخِّرُ		
Mütekellim Ma'algayr	تُدَخِّرُ		

Sülâsî mezîd fih'in ikinci kısmından, üçüncü kısmın sonuna kadar olan tüm sîgalarda, rubâî' mezîd fih'in bütün kısım ve mülhaklarının ma'lûm sîgalarında muzâraat harfi fethalanır.

تَفْعُلُ ve تَقَاعُلُ ve اِفْعِلَالُ ve اِفْعِيلَالُ bâblarının dışında kalan bablarda sondan bir önceki harf kesralanır. Mechûl sîgalarında muzaraat harfi zammelenir, sondaki bir önceki harf ise fethalanır. Yukarıda istisnâ edilen dörd bâbın dışındakiler, diğer bablara kıyas edilir. Bu cihetle ma'lûm ve meçhul sîgalarına elverişli olan üçüncü kısmın birinci nev'inden olan bâbın misalleri aşağıdaki şemada zikredilmiştir.

Çizelge 34

MUZÂRİ	MÜFRED	TESNİYE	CEM'
Müzekker Gâib	يَسْتَخْرِجُ	يَسْتَخْرِجَانِ	يَسْتَخْرِجُونَ
Müennes Gâib	تَسْتَخْرِجُ	تَسْتَخْرِجَانِ	يَسْتَخْرِجْنَ
Müzekker Muhâtab	تَسْتَخْرِجُ	تَسْتَخْرِجَانِ	تَسْتَخْرِجُونَ
Müennes Muhâtab	تَسْتَخْرِجِينَ	تَسْتَخْرِجَانِ	تَسْتَخْرِجْنَ
Mütekellim Vâhid	أَسْتَخْرِجُ		

Mütekellim Ma'algayr	نَسْتَخْرِجُ		
----------------------	--------------	--	--

(Fâide) bilinsin ki اِخْرُجْ يَخْرُجُ اِنْقَطَعَ يَنْقَطِعُ اِسْتَخْرَجَ يَسْتَخْرِجُ اِخْرُجْ يَخْرُجُ ve benzeri sülâsî ve rubâî' mezîd fih'in mâzîlerinin başına yazılış ve telaffuzta hemze harfi eklenir. Fakat bu hemze muzâride düşürülür. İf'âl babının dışındaki babların mâzilerinde geçiş esnasında telaffuzta hemze hazfedilirken, if'âl babında telaffuz edilir.

2.13. FİİL-İ EMRİN BEYÂNI

Mütekellimin muhataptan herhangi bir fiili talep etmesine emir denilir. Emir sîgasının kaidesi şöyledir:

Muzaraat harfinin bir sonrası sakın ise (يَنْصُرُ وَيَضْرِبُ وَيَمْنَعُ وَيَسْتَخْرِجُ وَيَجْتَمِعُ) örneklerinde olduğu gibi) harf-ı muzâraatın hazfinden sonra fi'ilin başına kesreli bir hemze getirilir, sonraki harfler ise olduğu gibi kalır. Şöyle ki aynü'l-fi'il يَضْرِبُ örneğinde olduğu gibi kesreli ise aynü'l-fiil kesreli, يَغْلَمُ örneğinde olduğu gibi fethalı ise de aynü'l-fiil fethalı olarak getirilir. Herhangi bir engel bulunmadığı takdirde ise fiil-i emrin son harfi cezmedilir. Sülâsî mücerredin başına getirilen hemze, aynü'l-fiile tabi olur. Şöyle ki aynü'l-fiil zammeli ise zammeli olur. Sülâsî mezîd fih'in birinci kısmının birinci nev'inde ise hemze fethalı olur.

يَمْدُ وَيَعْدُ وَيَفْرَحُ يُقَاتِلُ وَيَذَحْرَجُ örneklerinde olduğu gibi muzâraat harfinin bir sonrası harekeli ise hemze getirmeye ihtiyaç yoktur ve muzârinin harfleri ve harekeleri olduğu şekliyle bırakılır. Bununla beraber herhangi bir engel bulunmadığı takdirde fiil-i emrin son harfi cezmedilir.

Mütekellimin emir verdiği muhatap, müzekker veya müennestir. Aynı şekilde muhatap ya müfred ya tesniye ya da cemi olarak muzâri sîgalarıyla gelir. Müfred müzekkerde fiil-i emrin sonu sükûn ile cezmedilirken tesniye, cem'-i müzekker ve tesniye müennes sîgalarında; nun harfinin hazfıyla meczum olur. Konunun daha iyi anlaşılması için aşağıdaki şemada birçok baktan örnekler verilmiştir.

Çizelge 35

MÜCERREDİN MİSALLERİ	MÜZEKKER			MÜENNES		
	Müfred	Tesniye	Cem'	Müfred	Tesniye	Cem'
Sahih	أَنْصُرُ	أَنْصُرَا	أَنْصُرُوا	أَنْصُرِي	أَنْصُرَا	أَنْصُرْنَ
Mudâ'af	مُدَّ	مُدَّا	مُدُّوا	مُدِّي	مُدَّا	أَمْدُدْنَ
Misal	عِدْ	عِدَا	عِدُوا	عِدِّي	عِدَا	عِدْنَ
Ecvef	بِعْ	بِيعَا	بِيعُوا	بِيعِي	بِيعَا	بِيعْنَ
Lefif-i Makrûn	إِطُو	إِطُويَا	إِطُؤُوا	إِطُوي	إِطُويَا	إِطُوينَ
Lefif-i Mefrûk	قِ	قِيَا	قُؤُوا	قِي	قِيَا	قِيْنَ
Rubâî Mücerred	دَخْرَجْ	دَخْرَجَا	دَخْرَجُوا	دَخْرَجِي	دَخْرَجَا	دَخْرَجْنَ

MEZÎD-İ FÎH MİSALLERİ	MÜZEKKER			MÜENNES		
	Müfred	Tesniye	Cem'	Müfred	Tesniye	Cem'
إِفْعَالٌ	أَكْرِمَ	أَكْرِمَا	أَكْرِمُوا	أَكْرِمِي	أَكْرِمَا	أَكْرِمْنَ
تَفْعِيلٌ	فَرَّحَ	فَرَّحَا	فَرَّحُوا	فَرَّحِي	فَرَّحَا	فَرَّحْنَ
مُفَاعَلَةٌ	قَاتِلٌ	قَاتِلَا	قَاتِلُوا	قَاتِلِي	قَاتِلَا	قَاتِلْنَ
تَفَعُّلٌ	تَكَسَّرَ	تَكَسَّرَا	تَكَسَّرُوا	تَكَسَّرِي	تَكَسَّرَا	تَكَسَّرْنَ
تَفَاعُلٌ	تَبَاعَدَ	تَبَاعَدَا	تَبَاعَدُوا	تَبَاعَدِي	تَبَاعَدَا	تَبَاعَدْنَ
اِنْفِعَالٌ	اِنْقَطَعَ	اِنْقَطَعَا	اِنْقَطَعُوا	اِنْقَطَعِي	اِنْقَطَعَا	اِنْقَطَعْنَ
اِفْتِعَالٌ	اجْتَمَعَ	اجْتَمَعَا	اجْتَمَعُوا	اجْتَمَعِي	اجْتَمَعَا	اجْتَمَعْنَ
اِفْعِلَالٌ	اِحْمَرَّ	اِحْمَرَّا	اِحْمَرُّوا	اِحْمَرِّي	اِحْمَرَّا	اِحْمَرَّرْنَ
اِسْتِفْعَالٌ	اِسْتَخْرَجَ	اِسْتَخْرَجَا	اِسْتَخْرَجُوا	اِسْتَخْرَجِي	اِسْتَخْرَجَا	اِسْتَخْرَجْنَ
اِفْعِيلَالٌ	اِحْمَارَّ	اِحْمَارَّا	اِحْمَارُّوا	اِحْمَارِّي	اِحْمَارَّا	اِحْمَارَّرْنَ
اِفْعُولٌ	اِجْلَوذُ	اِجْلَوذَا	اِجْلَوذُوا	اِجْلَوذِي	اِجْلَوذَا	اِجْلَوذْنَ
اِفْعِيلَالٌ	اِعْشَوْشِبَ	اِعْشَوْشِبَا	اِعْشَوْشِبُوا	اِعْشَوْشِبِي	اِعْشَوْشِبَا	اِعْشَوْشِبْنَ
تَفَعُّلٌ	تَدَخَّرَجَ	تَدَخَّرَجَا	تَدَخَّرَجُوا	تَدَخَّرَجِي	تَدَخَّرَجَا	تَدَخَّرَجْنَ

اِحْرَنْجِمَنَّ	اِحْرَنْجِمَا	اِحْرَنْجِمُوا	اِحْرَنْجِمِي	اِحْرَنْجِمَا	اِحْرَنْجِمَنَّ	اِفْعَلَّالْ
اِقْشَعِرْزَنَّ	اِقْشَعِرَّا	اِقْشَعِرُّوا	اِقْشَعِرِّي	اِقْشَعِرَّا	اِقْشَعِرْزَنَّ	اِفْعَلَّالْ

2.14. FİİL-İ NEHYİN BEYÂNİ

(Nehiy) bir fiilin terkini talep etmektir. Fiil-i nehiy, mütekellimin fiil-i muzârinin başına لا nâhiyeyi getirerek muhatap veya gaipten bir şeyin terkini talep etmekten ibarettir. Fiil-i nehyin ayrı bir sîgası bulunmayıp fiil-i muzârinin kalıbı üzere gelmektedir.

Fiil-i emrin cezmedilmesi; لا تَضْرِبْ misalinde son harfin sükunu ile, لا يَزِم misalinde son harfin hazfedilmesiyle, لا تَضْرِبُوا misallerinde ise tesniye ve cemi nunlarının hazfıyla gerçekleşir.

Çizelge 36

MÜZEKKER				MÜENNES		
Fiil-i Nehiy	Müfred	Tesniye	Cem'	Müfred	Tesniye	Cem'
Sahîh	لا تَضْرِبْ	لا تَضْرِبَا	لا تَضْرِبُوا	لا تَضْرِبِي	لا تَضْرِبَا	لا تَضْرِبْنَ
Mudâ'af	لا تَمُدَّ	لا تَمُدَّا	لا تَمُدُّوا	لا تَمُدِّي	لا تَمُدَّا	لا تَمُدُنَّ
Misal	لا تَعِدْ	لا تَعِدَا	لا تَعِدُوا	لا تَعِدِي	لا تَعِدَا	لا تَعِدْنَ
Ecvef	لا تَبِعْ	لا تَبِعَا	لا تَبِعُوا	لا تَبِعِي	لا تَبِعَا	لا تَبِعْنَ
Lefif-i Makrûn	لا تَطْوِ	لا تَطْوِيَا	لا تَطْوُوا	لا تَطْوِي	لا تَطْوِيَا	لا تَطْوِينَ

Lefif-i Mefrûk	لا تَقِي	لا تَقِيَا	لا تَقُوا	لا تَقِي	لا تَقِيَا	لا تَقِينَ
Nâkıs	لا تَرَم	لا تَرَمِيَا	لا تَرْمُوا	لا تَرَمِي	لا تَرَمِيَا	لا تَرْمِينَ

Nehy-i gaib de nehy-i muhatap gibidir. لا يَضْرِبُ لا يَضْرِبَا لا يَضْرُبُوا örneğinin tüm sîgalarında olduğu gibi. Rubâî mücerred ve rubai mezîd-i fihîn nehiyleri, sülâsi nehiylere kıyas edilebildiği için sadece sülâsi nehiylerin örnekleriyle yetinildi.

2.15. İSM-İ FÂİLİN BEYÂNİ

Sülâsi Mücerredde İsm-i Fâil genellikle -عَالِمٌ -سَائِلٌ -ضَارِبٌ gibi فَاعِلٌ (fâü'l-fiilin fethası aynu'l-fiilin kesresiyle), فَعِلٌ فَعِيلٌ وَأَفْعَلٌ gibi كَفِيلٌ -أَسْمَرٌ -أَسِفٌ عَطْشَانٌ -سَهْلٌ -صُلْبٌ -مُلْحٌ -جَبَانٌ (faü'l-fiilin fethası ve aynü'l-fiilin sükunuyla), فَعْلٌ (Faü'l-fiilin zammesi ve aynü'l-fiilin sükunu ile), فَعْلٌ (faü'l-fiilin kesresi ve aynü'l-fiilin sükunu ile), فَعَالٌ (faü'l-fiilin fethasıyla) vezinlerinde gelir.

İsm-i fâil, muzâri fiilden türetilir. مُسْتَخْرَجٌ -مُتَبَاعِدٌ -مُكَبَّرٌ -مُكْرَمٌ -مُدْخَرٌ örneklerinde olduğu gibi sülâsi mücerredin dışındaki muzâriyelerden ism-i fail yapılacağı zaman muzaraat harfi hafzedilir, yerine zammeli bir mim getirilip sondan bir öncesi kesrelenir.

Mudâ'af ve Mu'tel fiillerden türetilen ism-i fâilin, sahih fiillerden türetilen ism-i faille arasındaki farka dikkat çekmek için örnekleri aşağıdaki şemada zikredilmiştir.

Çizelge 37

İSM-İ FÂİL	MÜZEKKER			MÜENNES		
	Müfred	Tesniye	Cem'	Müfred	Tesniye	Cem'
Mudâ'af	مَادٌّ	مَادَّانِ	مَادُّونَ	مَادَّةٌ	مَادَّتَانِ	مَادَّاتٌ

Ecvef Vâî	مَصُونٌ	مَصُونَانِ	مَصُونُونَ	مَصُونَةٌ	مَصُونَتَانِ	مَصُونَاتٌ
Ecvef Yâî	مَبِيعٌ	مَبِيعَانِ	مَبِيعُونَ	مَبِيعَةٌ	مَبِيعَتَانِ	مَبِيعَاتٌ
Nâkıs Vâî	مَدْعُوٌ	مَدْعَوَانِ	مَدْعُونُونَ	مَدْعُوَةٌ	مَدْعَوَتَانِ	مَدْعَوَاتٌ
Nâkıs Yâî	مَرْمِيٌّ	مَرْمِيَّانِ	مَرْمِيُونَ	مَرْمِيَةٌ	مَرْمِيَّتَانِ	مَرْمِيَّاتٌ
Mehmûzu'l-Lâm	مَقْرُوءٌ	مَقْرُوءَانِ	مَقْرُوءُونَ	مَقْرُوءَةٌ	مَقْرُوءَتَانِ	مَقْرُوءَاتٌ
Rubâî Mücerred	مُدْحَرَجٌ	مُدْحَرَجَانِ	مُدْحَرَجُونَ	مُدْحَرَجَةٌ	مُدْحَرَجَتَانِ	مُدْحَرَجَاتٌ
Sülâsî Mezîd Fîh	مُسْتَحْرَجٌ	مُسْتَحْرَجَانِ	مُسْتَحْرَجُونَ	مُسْتَحْرَجَةٌ	مُسْتَحْرَجَتَانِ	مُسْتَحْرَجَاتٌ

2.17. İSM-İ ZAMAN VE İSM-İ MEKÂNIN BEYÂNÎ

Fiilin gerçekleştiği vakte “zaman”, gerçekleştiği yere ise “mekân” denildiği gibi bu manalara delalet eden kelimelere “ism-i zamân” ve “ism-i mekân” denilir.

Faû'l-fiili ve lamü'l-fiili sahih olan sülâsî mücerredin muzârisi يَفْعُلُ (aynü'l-fiilin kesresiyle) vezninde ise; ism-i zamân ve ism-i mekânı; مَبِيتٌ- مَضْرِبٌ- مَجْلِسٌ örneklerinde olduğu gibi مَفْعُلٌ (mîmin fethası, faû'l-fiilin sukûnu ve aynü'l-fiilin kesresiyle); vezni üzere olur. Eğer muzârisi (aynü'l-fiilin zammesi veya fethasıyla) يَفْعَلُ-يَفْعَلُ vezninde ise; ism-i zaman ve ism-i mekanı مَقْتَلٌ- مَذْهَبٌ- مَشْرَبٌ örneklerinde olduğu gibi mîmin ve aynü'l-fiilin fethalarıyla مَفْعَلٌ vezninde olur.

Muzârisinin aynü'l-fiili zammeli veya fethalı olduğu halde ism-i zamân ve ism-i mekânı مَسْجِدٌ وَمَشْرِقٌ وَمَغْرِبٌ وَمَفْرُقٌ وَمَنْسِكٌ وَمَبِيتٌ مَسْقُطٌ gibi aynü'l-fiilin kesresiyle gelen misaller kıyasın hilafıdır. Bununla beraber bu misallerin aynü'l-fiillerini fethalamak da caizdir.

Sülâsî mücerredin faul-fiili mu'tel olduğu vakit; ism-i zaman ve ism-i mekânı مَأْوَى و مَرْغَى örneklerinde olduğu gibi daima aynü'l-fiilin kesresiyle gelir. Şayet sülâsî mücerredin lâmu'l-fiili mu'tel ise ism-i zaman ve ism-i mekânı misallerinde olduğu gibi aynü'l-fiili fethalı olur.

مَظِنَّةٌ وَمَقْبَرَةٌ örneklerinde olduğu gibi bazı ism-i zamân ve ism-i mekanın sonuna tâ harfi eklenir.

مُذَخَّرٌ وَمُقَامٌ وَمُكْرَمٌ وَمُقَرَّحٌ وَمُسْتَخَرَجٌ örneklerinde olduğu gibi sülâsî mücerredin dışındaki bablardan türetilen ism-i zamân ve ism-i mekân sîgaları, ism-i meful sîgalarıyla aynı gelir.

2.18. İSM-İ ÂLETİN BEYÂNİ

İsm-i âlet failin kendisi vasıtasıyla mefule etki ettiği şeydir. مِصْرَبٌ وَمِفْتَاحٌ وَمِخْسَحَةٌ örneklerinde olduğu gibi mîmin kesresi ve aynü'l-fiilin fethasıyla olan vezin üzere gelir.

مُذْهَنٌ وَمُسْفُطٌ وَمُنْخَلٌ وَمُخْلَةٌ وَمُنْقٌ وَمُحْرَضَةٌ misallerinde olduğu gibi mîmin ve aynü'l-fiilin zammesiyle gelen ism-i âlet vezinleri ise şazdır (kıyas dışıdır).

Sarfın İhtisarı Tamamlandı.

2.19. NAHİV KISMININ BEYÂNINA DAİR

Bilinsin ki nahiv ilminden irabı bilmek kastedilmektedir. İrab, âmillerin sebebiyle kelimelerin sonlarında oluşan hareke, sükûn ve hazıflardır. İrabı bilmek ise yüz şeyi bilmeye bağlıdır. Bu yüz şeyin altmışına âmil, otuzuna ma'mul, onuna ise amel ve irâb denilir. Bunun neticesinde bu yüz şey üç bâba ayrılır.

BİRİNCİ BÂB

Âmil iki kısımdır: Lafzî ve manevî. Lafzî âmil de iki kısımdır: Semâî ve kıyâsî. (SEMÂ'İ ÂMİL) de kırk dokuz harf ve kelimededen oluşmaktadır. Onlar da beş nev'idir. Âmillerin isimleri, sayıları ve amelleri aşağıdaki şemada gösterilmiştir.

2.19.1. Semâî Âmilin Kısımları

Semaî' âmillerin nevilerinin kaç harften oluştuğunu ve bu harflerin amel ve misallerini gösteren şema şöyledir:

Çizelge 39

NEV'İLER	ÂMİL İSİMLERİ	HARF SAYISI	HARFLER	AMEL	MİSÂL
Birinci	(Harf-1 Cerler) (Hurûf-1 İzâfe) de denilir.	Yirmi	ب - من - الى - عن - على - في ل - كاف - حتى - رب - واو - ت - حاشا - مُدْ - مُنْذُ - عَدَا - خَلَا - لَوْلَا - كَيْ - لَعَلَّ	Sadece bir isimde amel ederek cer/kesre eder	أَمَنْتُ بِاللَّهِ
İkinci	Nâsbeden ve Râf' eden Harfler (Fiile Benzeyen Harfler) de denilir.	Sekiz	إِنَّ - أَنْ - كَأَنَّ - لَكِنَّ - لَعَلَّ - لَيْتَ - إِلَّا - لَا ⁴³	Mübteda ve habere dâhil olurlar. Mübtedayı isimleri olarak nasb, haberi kendilerine haber alarak Raf' yaparlar.	إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ
Üçüncü	ليس 'ye benzeyen Harfler	İki	مَا - لَا	İsimlerini raf, haberlerini nasbederler.	مَا زَيْدٌ قَائِمًا
Dördüncü	Fiil-i muzâriyi nasbeden harfler	Dört	أَنْ - لَنْ - كَيْ - إِذَنْ	Muzâri fiile dahil olup sonunu nasb ederler.	لَنْ يَضْرِبَ زَيْدٌ

⁴³ (إِلَّا) ve (لَا) harfleri fiile benzeyen (وَأَخَوَاتُهَا) harflerden olmamasına rağmen müellif burada zikretmiştir.

Beşinci	Fiil-i Muzâriyi cezmeden harfler	On beş	لَمْ - لَمَّا - لَا مَ أَمْرٍ - لَا نَاهِيَةَ - أَنْ - مَهْمَا - مَا - مَنْ - أَيْنَ - - أَنَّى - أَيَّ - حَيْثُمَا - إِذْمَا - إِذَا مَا - مَتَّى	Mezkûr harflerden لَمْ - لَمَّا - لَا مَ - لام الأمر - لا ناهيّة - muzâri' fiile dahil olup bir fiili cezmederler. Geriye kalan kelimeler ise ya harekenin ya da harfin hazfi ile iki fiili cezmederler.	لَمْ يَضْرِبْ رَيْدٌ
---------	--	--------	---	---	-------------------------

2.19.2. Kıyâsî Âmil-in Kısımları

ÂMİL-İ KIYASÎ

Çizelge 40

İSİMLER	AMEL	MİSAL
Fiil	Muteaddî fiil faili raf', mefulü nasb eder. Lazimi fiil ise sadece fâilini raf' eder.	ضَرَبَ رَيْدٌ عَمْرًا حَسَنَ رَيْدٌ
İsm-i Fâil	Fiili gibi amel eder.	الْحَسُودُ (مُخْرَقٌ) حَسَدُهُ عَمَلُهُ رَيْسُنَا (ثَابِتٌ) فَضِيلَتُهُ
İsm-i Mefûl	Fiili gibi amel eder.	رَيْدٌ (مُعْطَى) غُلَامُهُ دِرْهَمًا رَيْدٌ (مَنْصُورٌ) غُلَامُهُ
Sıfat-ı Müşebbehe	Raf'	الْعِبَادَةُ (حَسَنٌ) ثَوَابُهَا
İsm-i Tafdîl	Raf'	مَا مِنْ رَجُلٍ (أَحْسَنُ) فِيهِ الْجُلْمُ مِنْهُ فِي الْعَالَمِ
Masdar	Fiili gibi raf' ve nasb yahut sadece raf eder	يُجِبُّ اللَّهُ (إِعْطَاءً) لَهُ عَبْدُهُ فَقِيرًا دِرْهَمًا
Mudâ'af İsim	Cer	(عَدَالَةٌ) سَاعَةٌ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ سَنَةٍ
Mübhem İsim	Nasb	طَابَ رَيْدٌ (عِلْمًا)

Fiil Manasında Olan Lafızlar (İsm-i Fiil)	Raf' - nasb yahut sadece raf'	(رُوِيَ زَيْدًا) أَيُّ أُمَّهَلَهُ (هَيَّأَتْ زَيْدًا) أَيُّ بَعْدَ

2.19.3. Âmil-i Ma'nevî Nev'ileri

ÂMİL-İ MA'NEVÎ

Çizelge 41

İSİMLER	AMEL	MİSAL
Mübteda ve Haberi merfu yapan amil	Raf	زَيْدٌ قَائِمٌ
Fiil-i Muz'arı merfu yapan amil	Raf	يَضْرِبُ زَيْدٌ

İKİNCİ BÂB

Mamul iki kısımdır: Mamul bi'l-asâle ve mamul bi't-tebe'yye. Mamul bi'l-asâle, doğrudan doğruya amilin tesiriyle gerçekleşirken mamul bi't-tebe'yye mamul bil-asâle'ye tabi olarak mamuldür.

(Mamul bil-asâle) dört nevidir: Merfu, mensub, mecrur, meczum. Aşağıda bunlar için bir şema hazırlanmıştır.

2.19.4. Merfu' Ma'mûlun Nev'ileri

Çizelge 42

MERFU' MA'MÛLUN NEV'İLERİ		
NEV'İLER	İSİMLER	MİSÂL
Birinci	Fâil	ضَرَبَ زَيْدٌ

İkinci	Nâib-i Fâil	ضَرْبَ زَيْدٍ
Üçüncü	Mübteda	(عُثْمَانُ) كَامِلٌ
Dördüncü	Haber	عُثْمَانُ (فَاضِلٌ)
Beşinci	Kâne Bâbının İsmi	كَانَ (زَيْدٌ) عَالِمًا
Altıncı	İnne Bâbının Haberi	إِنَّ زَيْدًا (عَامِلٌ)
Yedinci	Cinsi Nefyeden (لا) Harfinin Haberi	لَا عَمَلَ مُرَاءٍ (مَقْبُولٌ)
Sekizinci	Leyse'ye benzeyen (ما) ve (لا) harflerinin İsmi	مَا (التَّكْبُرُ) لَا نِقَا بَعَالِمٍ
Dokuzuncu	Nâsıb ve câzimi bulunmayan Muzârî Fiil	(يَضْرِبُ) زَيْدٌ

2.19.5. Mansûb Ma'mûlun Nev'ileri

Çizelge 43

MANSÛB MA'MÛL		
NEV'İLER	İSİMLER	MİSÂL
Birinci	Meful-u Mutlak	ضَرَبْتُ (ضَرْبَةً)
İkinci	Meful-un bihi	ضَرَبْتُ (زَيْدًا)
Üçüncü	Meful-un fihi	صُمْتُ (يَوْمًا)

Dördüncü	Meful-un lehû	ضَرَبْتُهُ (تَأْدِيبًا)
Beşinci	Meful-un ma'ahû	اسْتَوَى الْمَاءُ وَالْخَشَبَةَ
Altıncı	Hâl	جَانَنِي زَيْدٌ (رَاكِبًا)
Yedinci	Temyîz	طَابَ زَيْدٌ (نَفْسًا)
Sekizinci	Müstesna	جَانَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا
Dokuzuncu	Haber-u Bâb-ı Kâne	كَانَ زَيْدٌ (عَالِمًا)
Onuncu	İsm-u Bâbı İnnce	إِنَّ (الْبُعْثَ) حَقٌّ
On birinci	İsm-u La Nefy-i Cins	لَا (رَجُلَ) فِي الدَّارِ
On ikinci	Haber-u ما ولا	مَا النَّمَامُ (نَاجِيًا)
On üçüncü	Kendisine nâsıb dahil olan fiil-i muzâri	لَنْ (يَضْرِبَ) زَيْدٌ

2.19.6. Mecerûr Ma'mûlun Nev'ileri

Çizelge 44

MECRÛR MA'MÛL		
NEV'İLER	İSİMLER	MİSÂL
Bir	Hurûf-ı Cer ile mecerûr olan isim	مَرَرْتُ (بِرَّيْدٍ)

İki	Muzâf ile mecrûr olan isim	عَلَامٌ (رَيْدٍ)
-----	----------------------------	------------------

2.19.7. Meczûm Ma'mûlun Nev'ileri

Çizelge 45

Meczûm Ma'mûl		
Bir	Câzim ile Meczûm olan Fiil	لَمْ يَضْرِبْ - لَمْ يَضْرِبُوا لَمْ يَزَمْ - لَمْ يَعْزْ -

2.19.8. Ma'mûl bi't-Tebe'iyye'nin Nev'ileri

MA'MÛL Bİ'T-TEBEİYYE'NİN ŞEMASI

Çizelge 46

NEV'İLER	İSİMLER	MİSÂL
Birinci	Sıfat	أَسْأَلُ اللَّهَ (الْعَظِيمِ)
İkinci	Harf-i Atıf ile Ma'tûf olan kelime	أَطِيعَ اللَّهَ وَ (الرَّسُولَ)
Üçüncü	Te'kîd	أَطْلُبُ الْإِخْلَاصَ (الْإِخْلَاصَ)
Dördüncü	Beyân	أَعْبُدْ رَبَّكَ (إِلَهَ) الْخَلْقِ
Beşinci	Atf-ı Beyân	أَمَّا بِنَبِيِّنَا (مُحَمَّدٍ)

2.20. AMEL VE İ'RÂBIN BEYÂNI

ÜÇÜNCÜ BÂB

AMEL VE İ'RÂBIN BEYANINA DAİR

Sadece harekeyle veya sadece harfle murab olmak isme has bir özelliktir. Harfin hazfı ile murab olmak ise fiil-i muzâriye hastır. Harekeyle olan i'râb ya tâm (bütün hareketleri irab olarak alabilir) ya nâkıstır(bazı hareketleri irab olarak alabilir). Harf ile olan i'râb ise hareke gibi ya tâm ya nâkısdır. Misalleri aşağıdaki şemada verilmiştir:

Çizelge 47

Tam Hareke ile Olan İ'râb				Nâkıs Hareke ile Olan İ'râb			
Müfred Munsarif	جاءني زيدٌ	رَأَيْتُ زَيْدًا	مَرَرْتُ بِزَيْدٍ	Gayr-ı Munsarif	جاءني أَحْمَدُ	رَأَيْتُ أَحْمَدَ	مَرَرْتُ بِأَحْمَدَ
Cem-i Mükesser Munsarif	جاءني رجالٌ	رَأَيْتُ رِجَالًا	مَرَرْتُ بِرِجَالٍ	Cem'i Müennes-i Sâlim	جاءني مسلماتٌ	رَأَيْتُ مُسْلِمَاتٍ	مَرَرْتُ بِمُسْلِمَاتٍ

Çizelge 48

Harflerin Tamamıyla Olan İ'râb				Harflerin Bazısıyla Olan İ'râb			
Esmâ-i Sitte	جاءني أبوه	رَأَيْتُ أَبَاهُ	مَرَرْتُ بِأَبِيهِ	Cem-i Müzekker Sâlim	جاءني مسلمون	رَأَيْتُ مُسْلِمِينَ	مَرَرْتُ بِمُسْلِمِينَ

Esmâ-i Sitte	جَاعَنِي ذُو مَالٍ	رَأَيْتُ ذَا مَالٍ	مَرَرْتُ بِذِي مَالٍ	Tesniye ve Kâ	جَاعَنِي مُسْلِمِينَ	رَأَيْتُ مُسْلِمِينَ	مَرَرْتُ بِمُسْلِمِينَ

Çizelge 49

İrabını sadece harekenin hazfıyla Veya hareke ve harfin hazfıyla irabını tam alan				İ'râbı Sadece Nâkıs olan		
Son harfi sahîh olup merfu muttasıl zahir bulunmayan fiil	نُحِبُّ	أَنْ نَشْفَعَ	وَلَمْ نُحَرِّمْ	Nûnun dışında damîr-i muttasıl bulunmayan fiil	يَشْفَعَانِ	لَنْ يَشْفَعَ لَمْ يَشْفَعَ
Son harfi harf-ı illet olup merfu' muttasıl zahir bulunmayan fiil	نَدْعُو اللَّهَ	أَنْ يَغْفِرَ	وَلَمْ يَزِمْنَا فِي النَّارِ			

2.20.1. İ'râbın Üç Kısma Ayrılması

KISM-I İ'RÂB ÜÇTÜR

Çizelge 50

Lafzî	Takdîrî	Mahallî
Âmilin tesiriyle kelimenin sonunda hareke, harf veya hazif ile zâhir olan irabtır.	Kelimenin sonunda i'râbın zuhuruna mâni' bulunmasıyla i'râbın farazî ve takdîrî olmasıdır.	Kelimede i'râbın zâhir olması ve sonunda takdiri irabın bulunmamasıdır.
جاءني (زيد) ورَأَيْتُ (زيدًا) ومَرَرْتُ (بزيد)	هذه (عصًا) ورَأَيْتُ (عصًا) ومَرَرْتُ (بعصًا)	جاءني (هذا) ورَأَيْتُ (هذا) ومَرَرْتُ (بهذا)

Bu eser, 1 Cemaziye'l-Âhir 1303 tarihinde tamamlandı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. “HAMÎDİYYE Fİ'H-TİSÂRİ'S-SARF VE'N-NAHV Bİ'L-LUGATİ'T-TÜRKİYYE" ADLI ESERİN METODOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Bu bölümde eserin içeriği, dizaynı, konuları ele alma biçimi ve başlıca özellikleri incelenmiştir.

3.1. ESERİN YAZILDIĞI DÖNEM

Eser, (1 Cemaziye'l-Âhir 1303/7 Mart 1886) tarihinde yazılmıştır. Bu dönemde mektep, tarih ve lügat kitapları dışında bu dönemin akamette geçtiği ifade edilmiştir.⁴⁴ Ahmed Fâiz Berzencî'nin bu eseri, o dönemde kaleme alınan nadir faydalı eserlerdendir.

Bu dönemde genellikle Arap dili eğitimi, Arapça değil Türkçe lisanıyla öğretilmeye başlamıştır. Arapça kaideler Türkçe mefhumlarla ezberletilmiştir.⁴⁵ Berzencî'nin söz konusu eseri de dönemin getirdiği ihtiyacı gidermeyi hedeflemiştir.

Bu dönemde gerek bu ilme yeni başlayan gerekse bu ilimle ilgilenen herkes için Osmanlı Türkçesiyle birçok sarf ve nahiv eserleri kaleme alınmıştır. Bu eserlerden biri Ali Cevad'ın kaleme aldığı “Sarf-ı Arabi Muallimi” adlı eserdir. Emsile-i Muhtelif'e'nin çekimini esas alan bu eser, Ahmed Fâiz Berzencî'nin eserine benzese de Berzencî'nin eseri hem daha önce kaleme alınmış hem de sarf ilmine ek olarak nahiv ilminin konularına da değinmiştir. Her iki eser de dil öğretiminde yeni bir yöntem ortaya koymayı hedeflemiştir.⁴⁶

Bu dönemde kaleme alınan eserlerden bir diğeri de müderris Mehmed Halis Efendi'nin⁴⁷ *Telhîsü'n-nahv* adlı eseridir. Mehmed Halis Efendi'nin kaleme aldığı bu

⁴⁴ Mustafa Emin Öz, **Tanzimat İkinci Dönem Yazarlarından Hamid Vehbi**, Matruşka Yayınları, 2024 s.57.

⁴⁵ Kerim Açık, “Tanzimat Döneminde Açılan Yeni Okullarda Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi”, **Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: 37, Yıl: 2020, s. 15.

⁴⁶ Ali Cevad, **Sarf-ı Arabi Muallimi**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1316; Fatma Nur Çevik, “Sarf-ı Arabi Muallimi Adlı Eserin Türkiye Türkçesine Kazandırılması ve İncelenmesi”, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, (Yüksek Lisans Tezi), 2022.

⁴⁷ Mehmed Halis Efendi Şirvanlı olup bölgenin tanınmış hocalarından Mehmed Efendi'nin oğludur. Şirvan'da ilk öğrenimini tamamladıktan sonra Amasya'da altı yıl süreyle tahsil gördü. Tikveşli Yûsuf Ziyâeddin Efendi'nin Fâtih Camii'ndeki derslerine devam edip icâzet aldı. Teftîşü'l-muallimîn

eser, Berzencî'nin çalışmada ele alınan eseri gibi muhtasar olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Bu iki eser birbirine benzemekle beraber belirli hususlarda ayrılmıştır; Berzencî ihtisar çalışmasını Osmanlı Türkçesiyle kaleme almayı tercih etmişken Mehmed Halis temel seviyeyi hedeflediği bu eserini Arap diliyle yazmayı uygun görmüştür. Ayrıca Mehmed Halis sadece nahiv konularını incelemişken Berzencî hem sarf hem nahiv konularını ele almıştır.⁴⁸

Bu dönemde sarf ve nahiv alanında kaleme almış olduğu eser ve şerhlerle ön plana çıkan isimlerden biri de Mehmed Fevzi Edirnevî'dir.⁴⁹ Mehmed Fevzi Efendi'nin özellikle *Fethu'l-gınâ* adlı eseri, meşhur "Bina"⁵⁰ kitabının bir şerhi olması hasebiyle, Berzencî'nin çalışmış olduğumuz eseriyle benzerlik göstermektedir.

Bu dönemde yazılan eserlerin geneli Arap dili eğitimini en kolay hale getirmeyi hedeflemiştir. Bu hedefe binaen yazılan eserlerin çoğunun isimlendirilmesinde "ihtisar", "telhis", "hülâsa" ve "risale" gibi kısalığı ifade eden kavramlar görülmüştür. Ahmed Fâiz Berzencî de dönemin gerektirdiği eğitim metotlarına binaen eserini muhtasar ve Osmanlı Türkçesiyle kaleme almıştır. Sarf ve nahiv kurallarının kolayca ezberlenmesini amaçlayan bu eser, bu iki ilme yeni başlayanlar için bir basamak olmuştur.

3.2. DİZAYNI VE SİSTEMİ

İncelemiş olduğumuz *Kitâb-ı Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* adlı eser, 1310/1892 senesinde Kastamonu matbaasında basılmıştır.

Mektebi'nde okudu. 1871'de Farsça muallimliği diploması aldı. Ayrıca ruûs imtihanını kazanarak Fâtih Camii'nde ders verme hakkını elde etti. 1875'te önce Koca Mustafa Paşa Askerî Rüşdiyesi Arapça muallimliğine, ardından Galata Rüşdiyesi Farsça muallimliğine tayin edildi. 1878 yılında Dârüşşafaka'da Arapça, akaid ve fıkıh muallimliğine getirilen Mehmed Hâlis Efendi mektebin ilk hocaları ve kurucuları arasında yer aldı. Hayatı boyunca çeşitli ilmi vazifeler üstlenen Mehmed Halis Efendi vefat ettiği zaman Fatih Camii haziresine defnedildi. Ayrıntılı bilgi için bkz: Hakkı Maviş, "Mehmed Hâlis Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 28, 2003, s. 490.

⁴⁸ Mehmed Hâlis Efendi, **Telhîsü'n-nahv**, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1318.

⁴⁹ Mehmed Fevzi Edirnevî, **Fihristü'l-âsâr**, s. 3. Mehmed Fevzi Edirnevî, Denizli'nin Tavas ilçesinde dünyaya gelmiştir. Edirne'de yirmi yıl kadar müftülük yaptığı için Edirne Müftüsü olarak tanınmıştır. Birçok ilde naiplik görevi üstlenmiştir. Farklı alanlarda çeşitli eserler kaleme almıştır. İlmi ve ahlaki noktada seçkin şahsiyetlerden biri olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mustafa İsmet Uzun, "Fevzi Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 12, 1995, s. 506-509; Mehmed Fevzi Edirnevî, **Hakikatü'l-hürriyet**, t.y. y.y. s. 34-35.

⁵⁰ Asıl adı "Binâu'l-ef'âl"dır. Arapçadaki fiil kalıplarına dair bir eserdir. Müellifi bilinmemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Çakır, "Binâu'l-Ef'âl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Cilt:6, 1992, s. 179.

Eserin matbu nüshasında mukaddimeden önce Ahmed Fâiz Berzencî'nin eserleri hakkında şu bilgilere yer verilmiştir; eserin ismi, ilmî alanı, dili, yazım yeri, yazım tarihi, imtiyaz tarihi, baskı sayısı ve baskı adedi. Sonra Berzence başlığı adı altında, müellifin mensup olduğu Berzencî ailesinden bahsedilmiştir.

Ahmed Fâiz Berzencî, bu eseriyle temel seviyede bilinmesi gereken dil bilgisi konularını özetlemeyi amaçlamıştır. Bu amaca binâen tüm konuları sarf ve nahiv ihtisarı olarak iki ana başlık altında ele almıştır. Mukaddimede bazı terimlerin tanımını yaptıktan sonra “fiilin aslî harfleri itibâriyle taksîmi” başlığı adı altında sarf ilmine giriş yapmıştır. Nahiv bölümüne ise “Nahiv Kısımının Beyânına Dair” adlı bir başlıkla başlamıştır.

Eserin dizaynını oluşturan üst başlıklar şu şekildedir:

1. Fiilin “Aslî Harfleri” İtibâriyle Taksîmi
2. Fiilin Cüz-i Medlûlu Olan “Zaman” İtibâriyle Taksîmi
3. Fiilin “Fâili” İtibâriyle Taksîmi
4. Fiilin Cüz-i Mefhûmu Olan “Hades” İtibâriyle Taksîmi
5. Fiilin Diğer Cüz-i Manası Olan “Nisbeti” İtibâriyle Taksîmi
6. Fiil-i Mâzînin Emsile ve Sîgalarının Beyânı
7. Fiil-i Muzârinin Emsile ve Sîgalarının Beyânı
8. Fiil-i Emrin Beyânı
9. Fiil-i Nehyin Beyânı
10. İsm-i Fâilin Beyânı
11. İsm-i Mef'ûlun Beyânı
12. İsm-i Zaman ve İsm-i Mekânın Beyânı
13. İsm-i Âletin Beyânı
14. Nahiv Kısımının Beyânına Dair
15. Âmillerin Nev'ileri
16. Ma'mûllerin Nev'ileri
17. Amel ve İ'râb Beyânına Dâir

3.2.1. Eserin Ön Sözü

Ahmed Fâiz Berzencî, diğer çoğu klasik eserlerde olduğu gibi besmele, hamdele ve salvele ile eserine giriş yapmıştır. Mukaddimesinde berâat-i istihlâl⁵¹ üslûbunu kullanmıştır. Bu üslûba binâen, “mâzi”, “muzârî”, “emir”, “mudâ‘af”, “fiil”, “mef‘ûl”, “sâlim”, “nehiy”, “nâkıs” ve “masdar” kelimelerini terim anlamlarından soyutlayıp sözlük anlamlarıyla kullanmıştır.

Mukaddimedede, Muhammed Said Paşa’nın işaretiyle bu eseri kaleme aldığını belirtmiştir. Önceki üç eserinin basılmasında Şeyhülislam Üryânîzâde Ahmed Esad Efendi’nin aracı olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Sultan II. Abdülhamid Han’ın hükümdarlığı döneminde kaleme aldığı için ona ithafen eserine “Hamîdiyye” ismini verdiğini zikretmiştir.⁵²

3.2.2. Eserin Yazılış Amacı

Eserin yazılış amacı, mukaddimesinde de değinildiği üzere, ilim talebelerine bıkkınlık verecek mutavvel sarf ve nahiv metinleri yerine faydalı kısa ve öz bir risale ortaya çıkarmaktır. Bu sebeple eserde hiçbir ihtilaf ve tafsilata yer vermeden sarf ve nahiv ilimlerinin en temel konuları ele alınmıştır. Risalenin en belirgin özelliği ise eserde konu anlatımından ziyade fiil çekimlerinin ön planda tutulmasıdır. Bu sayede eser, mutavvel eserlerin aksine içerdiği konuların öğretimini kolay ve pratik hale getirmiştir.⁵³

3.3. ESERİN YÖNTEMİ VE MUHTEVASI

“*Hamîdiyye fî ihtisâri’s-sarf ve’n-nahv bi’l-lügati’t-Türkiyye*” isimli eserin muhtevası, fiil vezinlerinin ve bâblarının işlenmesi ve nahiv ilmiyle alakalı olan bazı konuların eklenmesinden ibârettir. Bu yönüyle eser, meşhur *Binâu’l-ef‘âl* kitabına benzemektedir.

⁵¹ Berâat-ı İstihlâl: Bir kimsenin konuşacağı veya yazacağı konuyla ilgili kavramlara giriş cümlesinde işaret etmesiyle oluşan edebî bir sanattır. Ayrıntılı bilgi için bkz: İmam Teftezânî, **Muhtasarü’l-meânî**, İstanbul, Şirket-i Sahafiyye-i Osmaniye, 1317.

⁵² Ahmed Faiz Berzencî, **Hamîdiyye fî’htisâri’s-sarf ve’n-nahv bi’l-lügati’t-Türkiyye**, Kastamonu, Kastamonu Matbaası, 1310, s. 5.

⁵³ Ahmed Faiz Berzencî, **Hamîdiyye fî’htisâri’s-sarf ve’n-nahv bi’l-lügati’t-Türkiyye**, Kastamonu, Kastamonu Matbaası, 1310, s. 5.

“*Hamîdiyye fî ihtisâri’s-sarf ve’n-nahv bi’l-lugati’t-Türkiyye*” adlı eserde, Arap Dili eğitimiyle ilgilenen her bir bireyin, Arapça metinleri tahlil edebilme adına bilmesi gereken fiil vezinlerine yer verilmiştir. Eserin mukaddimesinde temel kavramların tanımı yapıldıktan sonra “Fiilin ‘Aslî Harfleri’ İtibâriyle Taksîmi” başlığıyla sarf ilmine giriş yapılmıştır. Sonrasında sırasıyla; Fiilin Cüz-i Medlûlu Olan “Zaman” İtibâriyle Taksîmi, Fiilin “Fâili” İtibâriyle Taksîmi, Fiilin Cüz-i Mefhûmu Olan “Hades” İtibâriyle Taksîmi, Fiilin Diğer Cüz-i Manası Olan “Nisbeti” İtibâriyle Taksîmi, Fiil-i Mâzînin Emsile ve Sîgalarının Beyânı, Fiil-i Muzârinin Emsile ve Sîgalarının Beyânı, Fiil-i Emrin Beyânı, Fiil-i Nehyin Beyânı, İsm-i Fâilin Beyânı, İsm-i Mef’ûlun Beyânı, İsm-i Zaman ve İsm-i Mekânın Beyânı, İsm-i Âletin Beyânı başlıklarıyla sarf ilmine dair konular en özet şekliyle ele alınmıştır.

Sonrasında ise “Nahiv Kısımının Beyânına Dair” başlığıyla nahiv ilmine giriş yapılmıştır. Ve sırasıyla Âmillerin Nev’ileri, Ma’mûllerin Nev’ileri, Amel ve İ’râb Beyânına Dâir başlıklarıyla nahiv ilminin en temel konuları hülâsa edilmiştir.

Eserin hitap ettiği ilmî seviye, başlangıç seviyesidir. Sarf ve nahiv ilmine giriş yapmak isteyen bireylerin rahat bir şekilde okuyabilecekleri şekilde tasarlanmıştır. Ayrıca eserde, önceki dönemde yazılan sarf kitaplarından farklı olarak isim ve fiil vezinleri Türkçe olarak açıklanmıştır. Bu da ana dili Türkçe olan toplumun, Arapça öğrenimini kolaylaştırmıştır. Yakın tarihlerde Berlitz Yöntemi hedef dilde eğitimi hedeflerken gramer kitaplarının ana dilde kaleme alınması manidardır. Eserin bu yöntemi, modern dönemde ele alınan Arapça çalışmaları akla getirmektedir. Başka bir açıdan değerlendirmek gerekirse bu yöntem, anadildeki yeterliliğin sağlanması olarak da ifade edilebilir.

Konular, tanımları üzerinden kısa bir şekilde ele alınmış, detaylı ve ihtilaflı meselelere değinilmemiştir.

Müellifin eserindeki misallerin çoğunun, diğer klasik eserlerdeki misallerle aynı olduğu görülmektedir.

3.3.1. Eserin *el-İzzî Fi’t-Tasrîf* Kitabı ile Mukayesesi

Eser, Berzencî’nin yaşadığı dönemde medreselerde ders kitabı olarak okutulan İzzeddin ez-Zencânî’nin (ö. 660/1262) sarf ilmi alanında telif ettiği meşhur *el-İzzî fi’t-*

tasrîf adlı eserle de güçlü bir benzerliği vardır. Nitekim *el-İzzî fi't-tasrîf* adlı eserde sırasıyla şu konular ele alınmıştır: Sarf ilminin tarifi, fiilin taksimi, sâlim ve gayri sâlim, sülâsî mücerred fiil babları, sülâsî mezîd fiil babları, müteaddî ve lâzimî fiil, mazî fiil ve kısımları, muzâri fiil ve kısımları, bazı vezinlere mahsus hazf ve kalb işlemleri, nefyeden م ve ن harfleri, Muzâri fiile dahil olan nasb ve cezm edatları, tekit nûnu, ism-i fâil ve ism-i mef'ûl, mudâ'af fiil, mu'tel fiil ve kısımları, nâkıs fiil ve kısımları, mehmûz fiil ve kısımları, ism-i zamân ve ism-i mekân, ism-i âlet, durum ve sayı bildiren vezinler.

Hamîdiyye adlı eseri, *el-İzzî fi't-tasrîf* adlı eserden ayıran en önemli unsur, *el-İzzî fi't-tasrîf* adlı eser sarf ilmini Arapça olarak ele alırken, *Hamîdiyye* adlı eser Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınarak Türklerin daha kolay bir şekilde öğrenmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca *Hamîdiyye* adlı eser, fiil vezinlerinde tablolara yer vererek konuları görsel çizelgelerle desteklemiş ve sarf ilminin daha net kavranmasını mümkün hale getirmiştir. *el-İzzî fi't-tasrîf* adlı eserde ise görsel çizelgelere rastlamak mümkün değildir. Bilakis fiil çekimleri dahil olmak üzere bütün konular düz metinle ifade edilmiştir. Bununla birlikte *Hamîdiyye* adlı eser de “nahiv ilmüne giriş” başlığı altında nahiv ilmiyle alakalı bazı bilgi ve terimlere yer verilirken *el-İzzî fi't-tasrîf* kitabında sarf ilmini doğrudan ilgilendirmeyen konulara yer verilmemiştir. Bunun yanı sıra *Hamîdiyye* adlı eserde sâlim ve gayr-ı sâlim gibi bazı detay gerektiren konular kısaltılarak diğer zikredilen konulara kıyas edilebileceği ifade edilmiştir. *el-İzzî fi't-tasrîf* adlı eserde ise *Hamîdiyye* adlı eserde zikredilmeyip kıyas edilmeye sevk edilen konular detaylandırılarak örneklerine yer verilmiştir. Aynı şekilde *el-İzzî fi't-tasrîf* kitabında ilal, idgam ve kalb işlemlerine yer verilmişken *Hamîdiyye* adlı eserde bu konulara rastlanılmamaktadır. Yine *el-İzzî fi't-tasrîf* adlı eserin üzerine birçok şerhin⁵⁴ yazılması, açıklama ve tafsilat gerektiren birçok ifadesinin bulunduğunu göstermekle beraber bu eserin ilmî alanda oldukça rağbet gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. *Hamîdiyye* adlı eserin ise tespit edebildiğimiz kadarıyla herhangi bir şerhi bulunmamaktadır.⁵⁵

⁵⁴ Bu eseri şerh eden bazı müellifler şunlardır: Sa'deddin et-Teftâzânî, Seyyid Şerîf el-Cürcânî, Molla Ali el-Kârî, İmâdüddin İbn Cemâa, Hatîb eş-Şîrbînî, Niksârî Hasan Paşa, Hocazâde Muslihuddin.

⁵⁵ İzzeddin Zencânî, *el-İzzî fi't-tasrîf*, İstanbul, Haşimi Yayınevi, 2014.

3.3.2. Eserin Mukaddimesindeki Tarifler

Ahmed Fâiz Berzencî, konuların rahat bir şekilde kavranılmasını hedeflemiştir. Buna binâen temel seviyede bilinmesi gereken sarf ve nahiv ilimleriyle ilgili terimlerin tariflerini zikretmeyi ihmal etmemiştir. Mukaddimesini sarf ve nahiv ilimlerinin temel kavramlarını tarif ederek oluşturmuştur. Eserin birçok bölümünde örnek vermeden önce genel kavramların tanımıyla giriş yapmıştır. Eserde şu kavramların tanımı yapılmıştır: Lügat, ıstılah, hurûf-ı hecâ, kelime, isim, fiil, zaman-ı mâzi, zaman-ı hâl, zaman-ı istikbal, hurûf-ı halk, hurûf-ı illet, sülasi mücerred, sülasi mezid, rubai mücerred, rubai mezid, fiil-i emir, fiil-i nehiy, ism-i fail, ism-i mef'ûli ism-i zaman ve ism-i mekân, ism-i âlet, irab, âmil ve ma'mûl.

SONUÇ

Bu çalışmanın sonucunda Ahmed Faiz Berzencî'nin *Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* adlı eserinin, müellifin de eserin mukaddimesinde belirttiği üzere kısa ve faydalı bir şekilde Arap dili eğitimini kolaylaştırdığı tespit edilmiştir. Berzencî'nin eğitimde yeniliklerin baş gösterdiği bir dönemde Arap dili eğitimi geleneğindeki klasik usulden büsbütün yüz çevirmediği gözlemlenmiştir. Sarf ve nahiv konularını Arapça değil de Osmanlı Türkçesiyle kaleme alarak sarf ve nahiv ilimlerini anadili Türkçe olan öğrencilere sade ve kolay bir şekilde öğretmeyi hedeflemiştir. Bu durum Ahmed Faiz Berzencî'nin Arap dili öğretimi konusundaki başarısını açıkça ortaya koymuştur.

Ahmed Faiz Berzencî, eserin muhtasar olma iddiasını ispatlamış ve buna uygun olarak sarf ve nahiv konularını en özet şekliyle ele almıştır. Her iki ilimde de başlangıç seviyesi sayılan temel konuları ihtiva etmiştir. Detay ve tafsilat gerektiren konulara yer vermemiştir. Bu da eserin yazılış amacına uygun olduğunun en bariz göstergesidir.

Ahmed Fâiz Berzencî, sarf konularını; meşhur klasik sarf eserlerinde bahsedilen otuz beş fiil vezni üzerinden ele almıştır. Bu yönüyle meşhur *Binâu'l-ef'âl* ve *el-İzzî* eserlerine benzerlik göstermiştir. Ayrıca çoğu fiil veznini görsel şema ve tablolarla örneklendirerek daha anlaşılır hale getirmiştir. Örneklendirmelerinin genelinde, klasik eserlerde zikredilen alışlagelmiş misallerin dışına çıkmamıştır. Eserin çoğu bölümünde sarf ilminin konularına yer vermiştir. Nahiv ilmini ise eserin son kısmında yer alan ve nahiv ilminin temel konularından biri olan amiller üzerinden ele almıştır.

Ahmed Faiz Berzencî'nin açıkladığı birçok konuyu şema ve örneklerle desteklemesi, öğrencinin konuyu daha rahat kavramasına ve ezberlemesine olanak sağlamıştır. Eser bu özelliğiyle anadili Türkçe olan öğrencilerin Arap dilini öğrenme noktasındaki şevkini ve rağbetini artırmıştır.

Sarf ve nahiv ilimlerini konu edinen eserlerin ana gayesi, bu ilimlerin en kısa vakitte öğrenilmesi ve mefhumların akılda kalıcılığını sağlamak olmuştur. Bu gayeye binaen *Hamîdiyye fî ihtisârî's-sarf ve'n-nahv bi'l-lugati't-Türkiyye* adlı bu eserde konuların görsel şemalarla desteklenmesi ve konunun ihtiva ettiği diğer ihtilafı ve

tafsilatlı meselelere değinilmemesi, eserin başlangıç seviyesinde olan sarf ve nahiv öğrencilerine ne denli kolaylık sağlayacağını açıkça ortaya koymuştur.

Bu eser, Osmanlı Döneminde okutulan sarf ve nahiv eserleriyle mukayese edildiğinde Osmanlı'da okutulan eserlerin görsellerle desteklenmediği bilakis metin ve şerh geleneğini devam ettirdiği görülmüştür. Metin ve şerh geleneğinde metin tahlili öğrencilere zor geldiği için her zaman kolaylaştırıcı farklı şerhlerin yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Fakat Berzencî'nin kaleme aldığı bu eser, metin ve şerh geleneğini devam ettirmeksizin eserin başlığında da ifade edildiği gibi son derece kısa ve öz bir şekilde kaleme alınmıştır. Bu durum da eserin istifadesini artırmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan bu eserin, Türkiye Türkçesine aktarılmasının ilim camiasının istifadesine katkı sağlayacağı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Açık, K. (2020). Tanzimat Döneminde Açılan Yeni Okullarda Arapça Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Yöntem Açısından İncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi Şarkiyat Mecmuası*, Sayı:37, s.1-49.

Baltacı, C. (2004). *Mektep*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara: Cilt:29, s.6-7.

Baytar Y. (2016). Belli Başlı Dil Öğretim Metotları ve Bunların Arap Dili Öğretimi Açısından Eleştirel Değerlendirmesi, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 20 Sayı: 67, s. 315-338.

Berzencî, A. F. (1310). *Hamîdiye fi'htisâri's-sarf ve'n-nahv bi'l-lügati't-Türkiye*, Kastamonu: Kastamonu Matbaası.

Berzencî, A. F. (2023). *Hamîdiyye Akâidi (Hamîdiyye Der Akâid-i İslâmiyye)*, çev. Zafer Onur, İstanbul: Nida Akademi.

BOA_DH_SAİDd_00071_00105

BOA_SAİDd_00167_00075

Bozkurt, N. (2003). *Medrese*, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara: Cilt: 28, s.323-327.

Cevad, A. (1316). *Sarf-ı Arabi Muallimi*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

Çakır, M. (1992). *Binâu'l-ef'âl*. TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Cilt: 6, s. 179.

Çetinkaya, G. (2023). Berlitz (Berliç) Yöntemi ile Yazılmış Bir Farsça Öğretim Kitabı: Berlits-i Fârisî. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:13, Yıl:2023, s. 1631-1645.

Çevik, F. N. (2022). *Sarf-ı Arabi Muallimi Adlı Eserin Türkiye Türkçesine Kazandırılması ve İncelenmesi*. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Durmuş, İ. (2006). *Nahiv*. TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: Cilt: 32, s.300

Edirnevî, M. F. *Fihristü'l-âsâr*.

Edirnevî, M. F. (t.y.) *Hakikatü'l-hürriyet*, y.y.

Efendi, M. H. (1312). *Telhîsü'n-nahv*. Dersaadet: Mahmud Bey Matbaası.

Gharib, A. M. (2020). *Molla Ahmed Fâiz el-Berzencî ve Ârâuhû'l-Kelâmiyye. Yüksek Lisans Tezi.* Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Kılıç, H. (2009). *Sarf.* TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt: 36, s. 136-137.

Maviş, H. (2003). *Mehmed Hâlis Efendi.* TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, Cilt: 28, s.490.

Müderriş, A. (1983). *Ulemâunâ.*

Onur, Z. (2023). *Hamîdiyye Akâidi Tercümesi.*

Öz, M. E. (2024). *Tanzimat İkinci Dönem Yazarlarından Hamid Vehbi.* İstanbul: Matruşka Yayınları.

Pakalın, M. Z. (2009). *Sicill-i Osmani Zeyli. 2. Cilt,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sami, Ş. (2023). *Kamûs-ı Türkî.* Ankara.

Teftâzânî, S. (1936). *Muhtasarı'l-Meânî.* Mısır: et-Tab'atul-Mahmûdiyye et-Ticâriyye.

Teftâzânî, S. (2015). *Tedricü'l-edânî.* İstanbul: Hâşimî Yayınevi.

Unan, F. (2004). *Mevleviyet,* TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, Cilt:29, s. 467-468.

Unan, F. (2007). *Pâye,* TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt:34, s. 193-194.

USD_143_7_1; USD_1159_02; USD_143_7_1

Uzun, M. İ. (1989). *Ahmed Fâiz Efendi,* TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt:2, s. 64-65.

Uzun, M. İ. (1995). *Edirne Müftüsü Fevzi Efendi,* TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, Cilt:12, s. 506-509.

Vakit Gazetesi, 20.03.1883.

Zencânî, İ. (2014). *el-İzzî fî't-tasrîf.* İstanbul: Hâşimî Yayınevi.

EKLER

EK-1: Ahmed Fâiz Berzencî'nin Fotoğrafi

EK-2: Ahmed Fâiz Berzencî'nin Mührünün De Bulunduğu Sicilli Ahvâl

Belgesi

اسم	ایچ
احمد فایز برزنجی	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...
...	...

